

*Władysław Findeisen, Piotr Hübner,
Jan Piskurewicz, Leszek Zasztowt*

Zarys historii Kasy im. Józefa Mianowskiego

Lata 1881–1920

Katastrofalna sytuacja nauki polskiej w okresie zaborów była jednym z głównych powodów utworzenia Kasy Mianowskiego. Brak było wówczas polskich instytucji naukowych, uniwersytetów i szkół, a instytucje i towarzystwa naukowe działające w autonomicznej Galicji, w zaborze austriackim, nie mogły zaspokoić ogromnych potrzeb całości ziem polskich. Pierwotnie zamierzano utworzyć Towarzystwo popierania nauki polskiej i nazwać je imieniem Józefa Mianowskiego, Rektora warszawskiej Szkoły Głównej, zlikwidowanej przez carat w 1869 r. Chciano w ten sposób uczcić pamięć jedyne go Rektora istniejącej za ledwie siedem lat, jedynej w za-

Tytus Chałubiński
(1820–1889),
APAN, ZF, XIV–1

borze rosyjskim, polskiej uczelni wyższej tego okresu. Okazało się to jednak niemożliwe z racji sprzeciwu władz zaborczych. Od pierwszego posiedzenia byłych profesorów i studentów Szkoły Głównej w dn. 22 stycznia 1879 r. po zatwierdzenie instytucji w dn. 12 lipca 1881 r., przez dwa i pół roku starano się o rejestrację. Sukces oficjalnego zatwierdzenia instytucji przez rosyjskie władze okupiony został znacznym ograniczeniem jej funkcji. Nadano jej charakter Kasy wzorując się na licznych wówczas instytucjach o charakterze dobroczynnym. Ten dość wąski zakres działalności statutowej wkrótce został jednak nieformalnie rozszerzony i do momentu odzyskania niepodległości przez Polskę „Kasa pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. dr. med. Józefa Mianowskiego” – tak brzmiała wówczas pełna

jej nazwa – stała się największą polską instytucją wspierającą badania i wydawnictwa naukowe, później zaś zyskała przydomek „ministerstwa nauki polskiej w latach niewoli”.

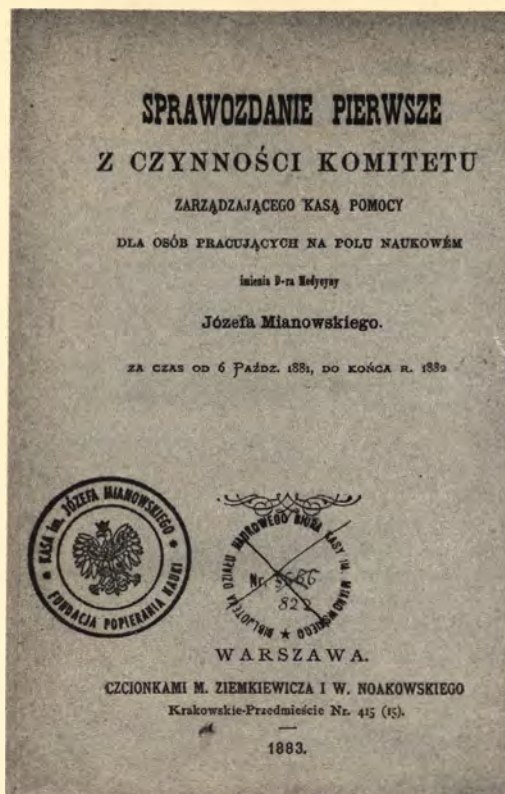
Z Kasą Mianowskiego od początku jej istnienia związani byli ludzie będący niekwestionowanymi autorytetami intelektualnymi ówczesnej Warszawy i zaboru rosyjskiego. Wśród czterdziestu pięciu pierwotnych założycieli Kasy znaleźli się m. in.: Jerzy Aleksandrowicz, Ignacy Baranowski, Eugeniusz Dziewulski, Aleksander Głowacki (Bolesław Prus),

Władysław Holewiński, Aleksander Kraushar, Leopold i Stanisław Kronenbergowie, Jakub Natanson, Józef Kazimierz Plebański, Stanisław Przysański, Henryk Sienkiewicz, Antoni Słóarski, Karol Strasburger, Filip Sulimierski, August Wrześniowski i Bronisław Znatowicz.

Na czele wyłonionego 6 października 1881 r. Komitetu zarządzającego Kasą stanął dr Tytus Chałubiński – były profesor warszawskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej i Szkoły Głównej, już wówczas uważany za jednego z najznakomitszych lekarzy polskich. Wiceprezsem został Stanisław Kronenberg – finansista i mecenas nauk, jeden z najbogatszych ludzi w ówczesnym zaborze rosyjskim. Kasjerem (skarbnikiem) Kasy wybrano Konrada Deikego – finansistę, prezesa Banku Handlowego w Warszawie. Sekretarzem Komitetu Kasy został lekarz społecznik Karol Dobrski. Pozostałymi członkami Komitetu wybrano: Piotra Chmielowskiego, Mścisława Godlewskiego, Władysława Holewińskiego, Jakuba Natansona, Henryka Sienkiewicza, Franciszka Śliwickiego, Henryka Struve i Filipa Sulimierskiego¹⁸². Wszyscy członkowie Komitetu związani byli w przeszłości ze Szkołą Główną. Jak podkreślał Zygmunt Szweykowski – autor monografii Kasy Mianowskiego do 1918 r. – „chodziło o to, aby Komitet możliwie dokładnie odzwierciedlał charakter Szkoły Głównej; w tym celu wybrani zostali reprezentanci wszystkich czterech wydziałów (...) (od czterech wydziałów weszli profesorowie: Chałubiński, Holewiński, Natanson i Struve)”¹⁸³.

¹⁸² *Sprawozdanie pierwsze z czynności Komitetu zarządzającego Kasą pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. dr. J. Mianowskiego za czas od 6 października 1881 do końca 1882*, Warszawa 1883, s. 4–5.

¹⁸³ Z. Szweykowski, *Zarys historii Kasy Mianowskiego*, „Nauka Polska” t. XV: 1932, s. 15.

Okładka *Sprawozdanie pierwsze z czynności Komitetu...*, Warszawa 1883

Kasa rozpoczęła swoją działalność z kapitałem 6 750 rubli srebrem, tj. niewiele ponad 9 100 dolarów północnoamerykańskich według ich ówczesnego kursu. Pierwszą siedzibą Kasy był lokal w nie istniejącym już dziś pałacu Kronenberga przy ulicy Mazowieckiej 18 (obecnie teren hotelu Victoria).

Jak wielkie było zainteresowanie nowopowstałą instytucją, któremu towarzyszyła ogromna ofiarność publiczna, świadczyć mogą następujące dane. Do dnia 31 grudnia 1882 r. kapitał Kasy Mianowskiego wzrósł do 25 686 rubli, a liczba członków rzeczywistych Kasy wyniosła 635 osób, członków honorowych – 54 osoby, członków założycieli rozszerzyła się do 65 osób. Ideę Kasy Mianowskiego finansowo wsparła nie tylko arystokracja (hr. hr.: Ludwik i Kazimierz Krasińscy, Karol i Tomasz Zamoyscy, Zofia Raczyńska, Konstanty Przedziecki) oraz przedstawiciele finansjery i przemysłowcy (obok rodziny Kronenbergów także Samuel Bergson, Jan Bloch, Edward Lilpop, Stanisław Rotwand,

Hipolit Wawelberg), ale przede wszystkim liczna rzesza inteligencji polskiej pochodzącej nie tylko z obszaru Królestwa Polskiego i dawnych ziem wschodnich Rzeczypospolitej, ale również z najodleglejszych rejonów ówczesnego imperium rosyjskiego. Liczba członków Kasy w latach 1881–1906 wyniosła ogółem około 2746 osób, które wniosły na rzecz instytucji 126 730 rubli (tj. około 171 080 dolarów północnoamerykańskich). W tym samym okresie otrzymała Kasa Mia-

nowskiego od grupy 78 większych ofiarodawców 572 228 rubli (tj. około 772 500 dolarów według ich ówczesnego kursu)¹⁸⁴. W przededniu pierwszej wojny światowej Kasa Mianowskiego była najbogatszą instytucją wspierającą naukę na ziemiach polskich. Przyczynił się do tego zwłaszcza inżynier Witold Zglenicki, który w 1904 r. zapisał Kasie dochody z dzierżawionego przez siebie pola naftowego w Surachach koło Baku (obecnie dzielnica Baku). Dochody z eksploatacji pól naftowych przyniosły Kasie 1 773 917 rubli (prawie 2 400 000 dolarów), co stanowiło aż 63 procent wszystkich sum przekazanych Kasie w latach 1881–1918¹⁸⁵. Sukces finansowy Kasy Mianowskiego już w pierwszych latach pozwolił na rozpoczęcie szerokiej działalności wspierającej badania i wydawnictwa naukowe.

Statut (Ustawa) Kasy, jak wspomnieliśmy, ograniczał bardzo możliwości instytucji, choć, zważywszy brak niepodległego państwa polskiego, był także pewnym sukcesem. Rosjanie zgodzili się, aby działalność Kasy nie była skierowana wyłącznie do osób związanych z byłą Szkołą Główną i mogła objąć wszystkie „osoby pracujące na polu naukowym” (§ 1). Niestety w innych punktach możliwości pomocy zostały mocno zawężone. Kasa nie mogła udzielać wsparcia obcym poddanym, a nawet poddanym rosyjskim, którzy przebywali za granicą bez oficjalnej zgody władz (§ 2). Ograniczało to możliwości finansowego wsparcia badań prowadzonych przez Polaków z innych zaborów i z emigracji. Kolejnym punktem poważnie ograniczającym możliwości Kasy był paragraf szesnasty, określający zakres czynno-

¹⁸⁴ J. Piskurewicz, *Warszawskie instytucje społecznego mecenatu nauki w latach 1869–1906. Muzeum Przemysłu i Rolnictwa i Kasa imienia Mianowskiego*, Wrocław 1990, s. 52.

¹⁸⁵ *Ibidem*, s. 58.

I. Ogólne zasady.

§ 1.

Istniejąca od 1881 roku »Kasa pomocy dla osób pracujących na polu naukowem im. d-ra med. J. Mianowskiego« nosić będzie odtąd skróconą nazwę »Kasy im. Mianowskiego«.

»Kasa imienia Mianowskiego (K. M.) ma na celu udzielać pomocy dla osób pracujących naukowo.

§ 2.

Działalność K. M. rozciąga się na całą Rp. oraz polskie placówki zagranicą.

§ 3.

K. M. ma prawa osoby prawnej, może zatem otrzymywać darowizny i zapisy, nabywać oraz zbywać zarówno majątek ruchomy, jak i nieruchomy.

§ 4.

Siedzibą K. M. jest Warszawa.

§ 5.

K. M. posiada pieczęć.

Pierwsza strona Statutu Kasy im. Józefa Mianowskiego z 1920 r., Materiały Kasy im. Józefa Mianowskiego, APAN, I-1, j. 7, k. 14

ści Komitetu Kasy. Obok zadań czysto administracyjnych, Komitet Kasy mógł: „rozpatrywać i decydować prośby o zapomogi i pożyczki” oraz „wynajdywać środki rozwoju działalności Kasy”. Była więc Kasa w zakresie inspiracji badań naukowych – co podkreślał Zygmunt Szweykowski – pozbawiona zupełnie inicjatywy i skazana na bierność. Jej możliwości uzależnione zostały od stopnia zaawansowania prowadzonych badań i aktywności samego środowiska naukowego. Trzeba jednak dodać, że wspomniane wyżej ograniczenia można było obejść i już w krótkim czasie, od momentu utworzenia instytucji, z jej środowiska wyszło wiele inicjatyw zarówno wydawniczych, jak i badawczych.

Mimo kilku prób zreformowania działalności Kasy (memoriały Feliksa Kucharzewskiego

z 1899 r. i Zygmunta Kramsztyka z 1907 r.), dopiero opuszczenie Warszawy przez Rosjan i zmiana warunków politycznych na obszarze Królestwa Polskiego dały możliwość podjęcia reformy instytucji i dopasowania jej charakteru do potrzeb życia naukowego.

W 1916 r. Komitet rozpoczął działania mające na celu przekształcenie Kasy w nowoczesny instytut popierania polskiej twórczości naukowej. Efekt tych prac ujęty został ostatecznie w nowym Statucie Kasy Mianowskiego z 1920 r. Nie istniały już żadne ograniczenia polityczne, jednocześnie można było odejść od pozorów

dobroczynnego charakteru instytucji. Można było także rozszerzyć zakres działalności i unowocześnić Kasę. Głównym novum było powołanie Rady Naukowej, w której skład – obok dwunastu członków Komitetu Kasy – weszli przedstawiciele dwudziestu czterech instytucji z terenu całej Polski. Rada pomyślana była jako ciało decydujące o charakterze Kasy, jej też powierzono wybór Komitetu zarządzającego Kasą. Wprowadzono również kategorię członków korespondentów Kasy z terenu całej Polski, których zadaniem była ścisła współpraca z Komitetem zarówno w celu rozeznania potrzeb udzielenia wsparcia ważnym przedsięwzięciom naukowym, jak i dla działania w celu pomnożenia funduszy Kasy. Demokratyzacja struktur Kasy odzwierciedlała nie tylko przemiany w ówczesnej Polsce, lecz także opierała działalność Kasy o szersze kręgi uczonych z całego jej obszaru. Zmianie uległa również nazwa instytucji, która od tego momentu brzmiała: Kasa im. Mianowskiego – Instytut Popierania Nauki¹⁸⁶.

Działalność Kasy, w pierwszym okresie jej istnienia do 1920 r., szła w kilku kierunkach. Obejmowała przede wszystkim pomoc w publikowaniu dzieł i czasopism naukowych oraz wydawanie zapomóg na studia i indywidualne prace badawcze. Po 1905 r., w okresie pewnej liberalizacji stosunków politycznych w Rosji, a co za tym idzie także na ziemiach przez nią okupowanych, Kasa wspomagała również liczne specjalistyczne i ogólne towarzystwa naukowe oraz dofinansowywała edycje podręczników dla powstałych wówczas polskich szkół. W tym okresie wspierała także w znaczący sposób funkcjo-

¹⁸⁶ *Statut Kasy Mianowskiego*, Warszawa b.d. (ok. 1923 r.), s. 4–8; *Kasa im. Mianowskiego. Instytut Popierania Nauki. Dzieje, zadania, organizacja*, Warszawa 1929, s. 16.

nujące w Królestwie pracownie naukowe oraz znacznie rozszerzyła działalność wydawniczą.

O skali działalności Kasy w dziedzinie wydawnictw świadczyć może Katalog dzieł wydawanych z zapomogi Kasy im. Mianowskiego w latach 1881–1929¹⁸⁷. W latach 1881–1929 z zapomogi Kasy Mianowskiego wydano prawie siedemset tytułów książek, w tym wiele serii wydawniczych o podstawowym znaczeniu dla danych dziedzin nauki. Liczbę tomów szacować można na około półtora tysiąca.

W dziedzinie szeroko pojętej filozofii opublikowano ponad siedemdziesiąt tytułów, w tym obok tekstów klasyków filozofii, także szereg oryginalnych prac autorów polskich: z dziedziny psychologii (Edwarda Abramowskiego, Władysława Heinricha, Juliana Ochorowicza), etyki (Władysława Biegańskiego), historii filozofii (Wiktora Wąsika i Wincen- tego Lutosławskiego), teorii poznania (Benedykta Bronsteina). Kasa finansowała również wydawany pod redakcją Władysława Werychy, a następnie Jana Łukasiewicza „Przegląd Filozoficzny” (w latach 1899–1920: t. I–XXIII; publikowany z zapomogi Kasy również w okresie międzywojennym) oraz Bibliotekę Filozoficzną pod redakcją Henryka Stru- vego, następnie Henryka Goldberga (t. I–XIX w latach 1885–1916).

Z zakresu nauk historycznych opublikowano ponad siedemdziesiąt tytułów, w tym serię Monografie w zakresie dziejów nowożytnych pod redakcją Szymona Askenazego (t. I–XXIII) oraz fundamentalne edycje źródłowe Teodora Wierzbowskiego – *Matricularum Regni Poloniae Summaria*, *Uchansiana* oraz *Komisja Edukacji Narodowej i jej szkoły w Koronie (1780–1793)*.

¹⁸⁷ Katalog dzieł wydanych z zapomogi Kasy im. Mianowskiego w latach 1881–1929, Warszawa 1929.

W zakresie nauk prawnych z zapomogi Kasy opublikowano ponad czterdzieści tytułów oraz redagowane przez Karola Lutostańskiego i Szymona Rundsteina czasopismo „Themis Polska” (t. I–VIII z lat 1913–1918).

W dziedzinie nauk ekonomicznych opublikowano ponad trzydzieści tytułów, w tym prace Zofii Daszyńskiej-Golińskiej, Ludwika Krzywickiego, Włodzimierza Wakara i Witolda Załęskiego. Kasa wspierała również edycję czasopisma „Ekonomista” (t. I–V, 1901–1905) oraz Rocznik Statystyczny Królestwa Polskiego (t. I–III, 1913–1915).

W zakresie językoznawstwa wydano ponad dwadzieścia tytułów, w tym podstawowe prace Jana Baudouina de Courteneay, Antoniego Krasnowolskiego, Adama Antoniego Kryńskiego, Stanisława Szobera i Kazimierza Wóycickiego. Z zapomogi Kasy publikowano czasopismo „Prace Filologiczne” (t. I–IX, 1885–1920), wspierane przez Kasę także później. Najważniejszym dziełem językoznawczym wydanym z pomocą Kasy był *Słownik Języka Polskiego* Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego (t. I–VIII, 1900–1927).

W dziedzinie nauk o literaturze opublikowano ponad czterdzieści tytułów, m.in. prace Henryka Galle, Gabriela Korbuta, Manfreda Kridla, a także szereg edycji tekstów literackich i antologii. Kasa wspomagała również druk serii Biblioteka zapomnianych poetów i prozaików polskich XVI–XVIII w. pod redakcją Teodora Wierzbowskiego (zeszyty I–XXV, 1885–1908).

Obok ponad dwudziestu tytułów książek z dziedziny nauk pedagogicznych Kasa wspierała również edycję „Przeglądu Pedagogicznego” i „Rocznika Pedagogicznego” oraz „Encyklopedię wychowawczą”.

Ponad dziesięć tytułów wydano z pomocą Kasy w dziedzinie sztuki i jej historii, m.in. prace Stanisława Łozy, Władysława Matlakowskiego i Władysława Tatarkiewicza.

Z dziedziny antropologii i etnografii opublikowano ponad dwadzieścia tytułów, w tym prace Stanisława Ciszewskiego (*Krakowiaczy*) oraz Zygmunta Glogera i Oskara Kolberga (*Mazowsze*). Z zapomogi Kasy wydawany był także miesięcznik „Wisła” (t. IV–XX, 1880–1917).

W zakresie nauk matematycznych opublikowano ponad pięćdziesiąt tytułów, w tym serię Biblioteka Matematyczno-Fizyczna pod redakcją M.A. Baranieckiego i A. Czajewicza, a także czasopisma „Prace Matematyczno-Fizyczne” i „Wektor”.

Najobszerniej reprezentowane wśród wydawnictw Kasy były nauki przyrodnicze. Opublikowano prawie sto dwadzieścia tytułów. Obok *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod redakcją Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, następnie Bronisława Chlebowskiego (t. I–XV, 1880–1902), z zapomogi Kasy ukazały się wielotomowe prace Zygmunta Wóycickiego (*Obrazy roślinności Królestwa Polskiego*) oraz czasopisma „Pamiętnik Fizjograficzny” (t. III–XXV, 1883–1918), i „Chemik Polski” (R. III–VI, 1903–1906; R. XV–XVI, 1917–1918).

W dziedzinie medycyny opublikowano ponad sześćdziesiąt tytułów, a w dziedzinach techniki i rolnictwa ponad sto tytułów, m.in. serie Biblioteka Rolnicza i Biblioteka Dziel Technicznych. Kasa Mianowskiego dofinansowywała także edycję *Wielkiej Encyklopedii Powszechnej Ilustrowanej* (tomy z lat 1904–1911) oraz prace wydawane przez Towarzystwo Naukowe Warszawskie.

Odrębną inicjatywą wydawniczą zasługującą na wzmiankę była publikacja *Poradnika dla samouków* pod redakcją Stanisława Michalskiego i Aleksandra Heflicha. *Poradnik* zawierał usystematyzowane wykłady z różnych dziedzin nauki, utrzymane w trójstopniowej – przeważnie – skali trudności. Wydawany od 1898 r. miał *Poradnik* zastąpić nieobecną w życiu Królestwa Polskiego szkołę polską. Poszczególne działy opracowywane były przez największe ówczesne autorytety naukowe z zaboru rosyjskiego m.in. Piotra Chmielowskiego, Samuela Dicksteina, Ludwika Krzywickiego, Adama Mahrburga, Kazimierza Stołyhwo, Zygmunta Wóycickiego, Floriana Znanięckiego. Od 1903 r. druga edycja wydawnictwa, rozszerzona i uzupełniona, wychodziła pod nazwą *Świat i człowiek*. W latach 1898–1913 ukazały się trzy serie *Poradnika*, łącznie piętnaście tomów.

Zakres działań Kasy Mianowskiego w dziedzinie wspierania wydawnictw naukowych, zwłaszcza w okresie do 1920 r., mógł być nawet większy, gdyż udzielała ona także jednostkowych zapomóg wydawnictwom naukowym, które – publikowane poza Kasą – napotykały trudności finansowe. Powyższą uwagę można odnieść także do współpracy Kasy jako współnakładcy z firmą Edwarda Wendego, zajmującą się dystrybucją wydawnictw Kasy¹⁸⁸.

Kolejnym polem działalności Kasy Mianowskiego było popieranie badań naukowych, udzielanie stypendiów i zapomóg uczonym znajdującym się w ciężkiej sytuacji materialnej. Według ostatnich obliczeń, w latach 1881–1906 Kasa Mianowskiego udzieliła 464 zapomogi na „cele i badania naukowe”, 168 zapomóg – w latach 1881–1896 – na

¹⁸⁸ L. Zasztowt, *Popularyzacja ...*, s. 172–173, 130.

badania i studia w kraju i za granicą oraz 131 zapomóg uczonym znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej. Ogółem w latach 1881–1906 wydatkowano na popieranie nauki polskiej 559 192 ruble (tj. ponad 750 000 dolarów północnoamerykańskich)¹⁸⁹. Do 1920 r. kwota ta, jak można szacować, podwoiła się.

Ważnym rodzajem działalności służącej wyróżnianiu i upowszechnianiu badań naukowych były konkursy. W 1884 r. z zapisu Jakuba Natansona powstał fundusz (kapitał trzydziestu tysięcy rubli), z którego odsetki przeznaczone były na dwie nagrody – po jednej w zakresie nauk humanistycznych i ścisłych – „za dwie największej wartości prace naukowe w ciągu ostatnich czterech lat, przez mieszkańców Królestwa Polskiego, w Królestwie urodzonych dokonane i w języku polskim drukiem ogłoszone”. Sumy nagród nie były bagatelne, gdyż wahały się od 2,5 do 3,5 tysięcy rubli (3 do 4,5 tysiąca dolarów). Wśród wyróżnionych prac znalazły się m.in. w dziedzinie historii: *Rządy sejmikowe w epoce królów elekcyjnych* (1888) Adolfa Pawińskiego, *Przymierze polsko-pruskie* (1900) Szymona Askenazego, *Kara w najdawniejszym prawie polskim* (1908) Marcelego Handelsmana; z dziedziny etnografii i antropologii: *Kurpie* (1892) Ludwika Krzywickiego; z dziedziny filozofii: *Wstęp krytyczny do filozofii* (1896) Henryka Struvego; w dziedzinie matematyki, fizyki i chemii: *O związkach między zasadą najmniejszego działania, a najprawdopodobniejszym układem* (1888) Władysława Gosiewskiego, *Wstęp do fizyki teoretycznej* (1890) Władysława Natansona, *Badania w dziedzinie azotowych związków organicznych i ich pochodnych* (1908) Juliana Brauna.

¹⁸⁹ J. Piskurewicz, *Warszawskie instytucje...*, s. 120, 122, 133, 138.

Pod względem wysokości przyznawanych nagród na drugim miejscu plasowały się konkursy utworzone z funduszu warszawskiego lekarza Zenona Pileckiego oraz funduszu im. Adolfa Pawińskiego – utworzonego przez Hipolita Wawelberga i Stanisława Rotwanda, przemysłowców warszawskich i zasłużonych mecenasów nauki i szkolnictwa. Wśród prac nagrodzonych z funduszu Pileckiego znalazły się m.in. książki Piotra Chmielowskiego, Zygmunta Glogera, Gabriela Korbuta, Władysława Smoleńskiego, Stanisława Kramsztyka, Bronisława Znatowicza. W drugim konkursie nagradzono wyłącznie prace historyczne. Nagrody otrzymały m.in. prace: Aleksandra Jabłonowskiego *Polska XVI w. pod względem geograficzno-statystycznym* (1897), Adama Szelągowskiego *Pieniądz i przewrót cen w Polsce XVI i XVII w.* (1902) oraz Jana Karola Kochanowskiego *Teka Pawińskiego t. VII, Księgi sądowe brzesko-kujawskie* (1905).

Po 1905 r. działalność Kasy uległa znacznemu rozszerzeniu. Otwarcie polskich szkół spowodowało wzrost zapotrzebowania na tzw. rozumowane katalogi książek i wydawnictwa metodyczne z zakresu nauk pedagogicznych. Utworzenie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego z licznymi pracownikami oraz wzrost aktywności towarzystw specjalistycznych wzmogły zapotrzebowanie na finansowanie zakupu aparatury i konieczność gromadzenia funduszy na edycję prac. Lwia część wydawnictw TNW do 1920 r. była dofinansowywana przez Kasę. W okresie pierwszej wojny światowej szereg pracowni TNW przetrwało głównie dzięki finansowej pomocy Kasy Mianowskiego¹⁹⁰.

¹⁹⁰ „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” T. IX: 1916, s. 61; T. X: 1917, s. 87; Z. Szwejkowski, s. 191–192.

Funkcje prezesów Kasy w pierwszym okresie jej istnienia po Tytusie Chalubińskim pełnili: Stanisław Kronenberg (1886–1887), Ignacy Baranowski (1887–1893), Antoni Okoński (1893–1897), Henryk Struve (1897–1900 i 1902–1903), Władysław Holewiński (1900–1902 i 1904), Konrad Dobrski (1904–1915). W 1914 r. w ramach biura Kasy Mianowskiego powstał Dział Naukowy mający za zadanie bieżącą obsługę prac naukowych i zapomogowych Kasy. Konieczność powołania Działu Naukowego spowodowana była znacznym wzrostem liczby podań o zapomogi i stypendia oraz rozszerzeniem udziału Kasy w finansowaniu wydawnictw. Na stanowisko szefa Działu Naukowego powołano Stanisława Michalskiego, redaktora *Poradnika dla samouków*. Właśnie Stanisław Michalski w 1916 r. skłonił Komitet Kasy do podjęcia dyskusji nad jej reorganizacją (memoriał Michalskiego z dn. 31 maja 1916 r.). Zaowocowało to, jak już wspomniano, nowym Statutem instytucji z 1920 r. i znaczną demokratyzacją jej struktur. Najważniejszą zmianą było powołanie Rady Naukowej. Ogólnopolska Rada Naukowa Kasy Mianowskiego miała przyczynić się nie tylko do profesjonalizacji poczyniń Kasy, miała także służyć integracji środowiska naukowego. Tworząc Radę Naukową Kasa odcinała się również od nienajlepszych wzorów poprzedniego okresu, gdy wielokrotnie zarzucano jej Komitetowi pewną arbitralność decyzji. Trzeba jednak dodać, że owa arbitralność była przede wszystkim skutkiem ograniczeń prawnych, jakie narzucała Komitetowi Kasy Ustawa (Statut) instytucji z 1881 r.

Lata 1920–1939

Pierwszą listę instytucji reprezentowanych w Radzie Naukowej ułożył dotychczasowy Komitet. Były to: Polska Akademia Umiejętności (delegat Kazimierz Żorawski), Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu (Heliodor Święcicki), Związek Polskich Towarzystw Naukowych we Lwowie (Paweł Dąbkowski), Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie (Władysław Tatarkiewicz), Towarzystwo Naukowe Warszawskie (Jan Karol Kochanowski), Uniwersytet Jagielloński (Wacław Tokarz), Uniwersytet Wileński (Władysław Dziewulski), Uniwersytet Lwowski (Alfred Halban), Uniwersytet Warszawski (Stanisław Thugutt), Uniwersytet Poznański (Heliodor Święcicki), Politechnika Lwowska (Ignacy Mościcki, późniejszy prezydent RP), Politechnika Warszawska (Kazimierz Pomianowski). Pierwszym przewodniczącym Rady został matematyk K. Żorawski, a od 1921 do 1932 r. był nim twórca filozoficznej szkoły lwowsko-warszawskiej Kazimierz Twardowski. Po nim przewodniczył Radzie chemik Wojciech Świętosławski, późniejszy minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Przez cały okres międzywojenny funkcję prezesa Komitetu Kasy sprawował profesor prawa cywilnego na UW Karol Lutostański, wybrany na to stanowisko w 1920 r. Obok niego w okresie 1920–1939 w skład kolejnych Komitetów wchodziło: Czesław Białobrzęski, Franciszek Bujak, Tadeusz Kotarbiński, Feliks Kucharzewski, Stanisław Szo-

Karol Lutostański (1880–1939),
członek Komitetu Kasy
im. Józefa Mianowskiego
1912–1914, 1918–1939,
sekretarz 1913–1923,
prezes 1923–1939),
APAN, ZF, XXX–104

ber, Józef Ujejski, Witold Doroszewski, Maksymilian Tytus Huber, Adam Krokiewicz, Ignacy Matuszewski, Bogdan Suchodolski, Zygmunt Szweykowski i kilkunastu innych nie mniej zasłużonych dla polskiej nauki i kultury. Kierownikiem Działu Naukowego pozostał Stanisław Michalski – główny animator działalności instytucji – formalnie biorący udział w pracach Komitetu jedynie z głosem doradczym.

Kryzys ekonomiczny w Polsce, a także utrata głównego źródła dochodów (terenów naftowych na Kaukazie) i dewaluacja papierów wartościowych, w których Kasa lokowała swoje kapitały, to podstawowe czynniki określające sytuację materialną instytucji po wojnie. Środki zaradcze – takie jak operacje giełdowe, zmiana polityki wydawniczej (do tej pory zakładającej znaczny deficyt) i przejęcie obrotu wydawnictwami we własne ręce – tylko w niewielkim stopniu poprawiły finansową sytuację Kasy.

Trudności lokalowe nie pozwalały na realizację takich zamierzeń Komitetu, jak posiadanie własnej księgami i zarząd wydawnictwami różnych zrzesseń i instytucji naukowych.

W tym stanie rzeczy postanowiono odwołać się do ofiarności społeczeństwa. Już w 1920 r. Stanisław Michalski wraz z wiceprezydentem Warszawy Arturem Śliwińskim zorganizowali akcję na rzecz społecznego popierania nauki. Jej głównym rezultatem było coroczne

rezerwowanie w budżecie samorządów lokalnych pewnych sum na cele nauki i przekazywanie ich Kasie. W 1923 r. Michalski, starając się pozyskać wszelkie autorytety dla poparcia nowej akcji, zwrócił się do prezydenta Rzeczypospolitej Stanisława Wojciechowskiego, a także do Stefana Żeromskiego i wielu innych osobistości z propozycją czynnego włączenia się w całą sprawę. Prezydent zgodził się napisać osobiście do 100 osób i instytucji w kraju i za granicą, mogących wydatniej wspierać Kasę imienia Mianowskiego. Także Żeromski, na prośbę Michalskiego, napisał esej zatytułowany *Sprawa Kasy Mianowskiego* (Warszawa 1924), zamieszczany w prasie i kilkakrotnie wydany jako broszura. Wzywał w nim do popierania nauki w ogóle, a Kasy w szczególności. Akcję Michalskiego poparło środowisko naukowe i prasa.

W całym tym przedsięwzięciu chodziło nie tylko o materialne wsparcie, lecz również, jak pisano w *Sprawozdaniu z działalności Kasy*, „o wysunięcie nauki na widownię powojennych stosunków, jako idealnego czynnika, kierującego wzrok od walk przyziemnych ku wyżynom ducha i zapewniającemu narodowi stanowisko wśród przodujących ludów cywilizowanych w ich pochodzie ku jasnej przyszłości”¹⁹¹.

Kasa wyraźnie odczuła zwiększenie się społecznego poparcia w trakcie całej akcji. Wzrosła liczba członków (do 2000 w 1924 r.) i innych ofiarodawców, a wśród nich osób fundujących wydanie jeśli nie całych pozycji, to przynajmniej poszczególnych arkuszy dzieł naukowych. W sprawozdaniach instytucji podkreślano poparcie działań Kasy przez robotników i młodzież szkolną i akademicką, która zało-

¹⁹¹ *Sprawozdanie XLII za rok 1923*, Warszawa 1924, s. 2.

żyła w Warszawie i Krakowie specjalne Koła przyjaciół Kasy imienia Mianowskiego. Już w 1924 r. stwierdzano: „pomoc społeczeństwa i Rządu, obok własnych zarządzeń Komitetu, pozwoliły pomimo braku dochodów z głównego dawniej źródła dochodów Kasy – nafty na Kaukazie – rozwinąć działalność w zakresie nie mniej niż w latach poprzednich rozległą”¹⁹².

W latach późniejszych około połowy środków Instytucji stanowiły subwencje rządowe, przekazywane za pośrednictwem MWRiOP, a następnie także za pośrednictwem powstałego w 1928 r. Funduszu Kultury Narodowej, którego dyrektorem został Stanisław Michalski. Na drugą połowę składały się ofiary jednorazowe (zapisy, większe i mniejsze darowizny), składki członków, dochody ze sprzedaży własnych wydawnictw i procenty od posiadanych funduszy.

Z czasem doszło także do rozwiązania lokalowych trudności Kasy, która pozyskała obszerną siedzibę w Pałacu Staszica, na mocy umowy z Towarzystwem Naukowym Warszawskim, zajmującym Pałac jako spadkobierca tradycji Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Znalazły tam swoje miejsce biblioteka i księgarnia Kasy, składy jej wydawnictw, a także niektóre instytucje przy niej afiliowane.

Działalność instytucji była w dużym stopniu kontynuacją dotychczasowych jej prac. Kasa subwencjonowała w dalszym ciągu badania naukowe, wydawnictwa, udzielała tzw. zapomóg osobistych oraz nagród za najlepsze prace naukowe. Jednak jej znaczenie było dużo mniejsze aniżeli przed i w czasie wojny, kiedy była w praktyce jedyną instytucją wspierającą wydatnie naukę polską na ziemiach

¹⁹² *Sprawozdanie XLIII za rok 1924, Warszawa 1925, s. 2.*

zaboru rosyjskiego. Obecnie funkcję tę spełniało przede wszystkim państwo za pośrednictwem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Funduszu Kultury Narodowej i innych organizacji. W pewnej mierze także za pośrednictwem Kasy, działającej częściowo w oparciu o fundusze rządowe.

W zakresie popierania badań Kasa finansowała więc przede wszystkim prace prowadzone w instytucjach i towarzystwach naukowych. Wielokrotnie udzielała subwencji: Warszawskiemu Instytutowi Filozoficznemu, Państwowemu Instytutowi Geologicznemu, Instytutowi Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego, a także Towarzystwu Naukowemu Warszawskiemu, Towarzystwom Przyjaciół Nauk w Poznaniu, Wilnie, Przemyślu, Towarzystwu Naukowemu we Lwowie, Polskiemu Towarzystwu Przyrodników im. Mikołaja Kopernika we Lwowie i wielu innym.

Spośród dużego grona znanych i uznanych uczonych, którzy indywidualnie korzystali w dwudziestoleciu międzywojennym z materialnej pomocy Kasy, wymienić można: Józefa Kostrzewskiego, Ludwika Hirszfelda, Stanisława Leśniewskiego, Hilarego Lachsa, Stefana Banacha, Ludwika Wertensteina, Józefa Rotblata, Konrada Górskiego, Władysława Konopczyńskiego, Władysława Szafera, Witolda Taszyckiego, Kazimierza Michałowskiego i Tadeusza Kotarbińskiego.

Działalność wydawnicza Kasy – główna sfera działalności instytucji – uległa znacznemu rozszerzeniu i zmieniła nieco swój charakter. Kasa bowiem, oprócz dotowania zgłoszonych do niej pozycji, rozpoczęła także inicjowanie własnych wydawnictw, drukując je w swojej, założonej w 1929 r. drukarni.

W tymże 1929 r., na wniosek Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Kasa podjęła się opieki nad wydawnictwem sejmowym *Dzieł wszystkich* Adama Mickiewicza oraz nad wydawaniem podręczników akademickich.

Całkowicie z własnej inicjatywy wydano natomiast informator o szkołach wyższych w Polsce i rozpoczęto wydawanie *Zasad fizyki* Augusta Witkowskiego oraz prac etnologicznych Stanisława Ciszewskiego. Również z inicjatywy Kasy rozpoczęto przygotowania do opracowania i wydania suplementu do ukończonego w 1927 r. ośmiotomowego *Słownika języka polskiego*, finansowanego przez długie lata z funduszków instytucji. W latach trzydziestych rozpoczęto przygotowania do wydania *Dziejów Polski*, zaplanowanych na 10 tomów. W tym samym czasie zaczęto wydawać *Bibliotekę zapomnianych poetów i prozaików polskich XVI-XVIII wieku* pod redakcją Juliana Krzyżanowskiego oraz *Bibliotekę prozaików greckich i łacińskich* pod redakcją Adama Krokiewicza. Obie *Biblioteki* były nawiązaniem do podobnych wydawnictw, prowadzonych przez Teodora Wierzbowskiego i Henryka Struvego, dotowanych przez Kasę jeszcze w latach dziewięćdziesiątych XIX wieku.

Były to tylko niektóre inicjatywy wydawnicze Kasy imienia Mianowskiego, która z każdym rokiem rozszerzała swą działalność edytorską. W latach trzydziestych roczne nakłady wydawnictw własnych i dotowanych znacznie przekraczały pół miliona egzemplarzy.

Własne wydawnictwa Kasy stanowiły podstawę wymiany z wieloma instytucjami polskimi i zagranicznymi oraz umożliwiały kontynuowanie rozpoczętego jeszcze w XIX w. gratisowego wysyłania pu-

blikacji do bibliotek polskich i zagranicznych. W przypadku bibliotek zagranicznych chodziło o propagowanie nauki polskiej za granicą. Wprowadzono też znaczne obniżki cen wydawnictw Kasy dla studentów i pracowników nauki.

Oprócz wydawnictw własnych Kasa administrowała także wydawnictwami wielu innych instytucji zajmujących się nauką, m.in.: Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Funduszu Kultury Narodowej, Akademii Nauk Technicznych, Państwowego Instytutu Geologii, Państwowego Instytutu Meteorologii, różnych towarzystw naukowych i muzeów.

Znacznie rozszerzony trzeci zakres kontynuowanej przez Kasę działalności obejmował przede wszystkim udzielanie stypendiów – zarówno uczonym jak i młodzieży szkolnej i akademickiej, udzielanie pożyczek, nagradzanie najlepszych prac naukowych oraz umożliwianie naukowcom wypoczynku i twórczej pracy w domach Kasy.

Zarówno stypendia, jak i nagrody udzielane były początkowo jedynie z tych nielicznych funduszy, które nie zostały zdevaluowane po wojnie. Stopniowo jednak, dzięki nowym zapisom i pomocy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, udało się odbudować przedwojenną aktywność Kasy w tym zakresie. Wśród uczonych, którzy otrzymali pomoc finansową z tych funduszy wymienić można m.in.: etnografa Stanisława Ciszewskiego, językoznawcę Stanisława Szobera, fizyka Józefa Patkowskiego i geologa Stanisława Małkowskiego. Nagrody za prace naukowe zostały przyznane m.in.: Stanisławowi Pigoniowi, Arturowi Śliwińskiemu, Janowi Płaśnikowi, Kazimierzowi Tymienieckiemu, Wojciechowi Świętosławskiemu, Stanisławowi Zarembe, Stanisławowi Zakrzewskiemu i Janowi Dembowskemu.

DOM KASY MIANOWSKIEGO

NAD ŚWIDREM, POD WARSZAWĄ. WSPOMNIENIA I ROZMYŚLANIA KRAJOZNAWCZE.

NAPISAŁ
NADŚWIDRZANIN

NADBITKA Z „ZIEMI”, WARSZAWA 1924.

*Dom Kasy Mianowskiego
nad Świdrem pod Warszawą.
Wspomnienia i rozmyślenia
krajoznawcze napisał
Nadświdrzanin, Warszawa
1924, BAPAN, I. 32*

Nowe pole aktywności Kasy otworzył zapis znanego w Warszawie właściciela zakładu szewskiego Stanisława Hiszpańskiego. W 1922 r. podarował on instytucji trzymorgową osadę Kilińskie, położoną w Mładzu nad Świdrem koło Warszawy. Składała się ona z dwóch domów i zabudowań gospodarczych. Zapisodawca przeznaczył nieruchomość na „Dom Kasy” – miejsce pracy i wypoczynku dla ludzi nauki.

Dom Kasy w Mładzu, zwany żartobliwie Mądralinem, od momentu powstania stał się swego rodzaju azylem dla sporej grupy pracowników naukowych, którzy za skromną opłatą mieli tam stworzone warunki do twórczej pracy lub pełnego relaksu.

W latach późniejszych, dzięki dwom podobnym zapisom, Kasa założyła na wzór Mądralina domy w Konstancinie pod Warszawą i w Zakopanem. Miały one jednak dużo mniej

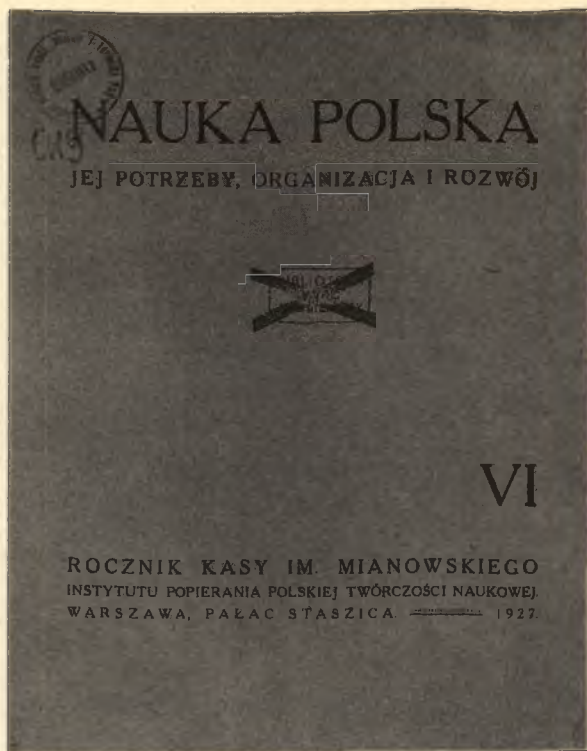
szcze znaczenie użytkowe. Nie posiadały ponadto owego specyficznego klimatu sprzyjającego wymianie myśli – wytworzonego w dużej mierze dzięki staraniom i osobowości Stanisława Michalskiego, głównego opiekuna Mądralina z ramienia Kasy.

Kontynuacja i rozszerzenie dawnych form aktywności Kasy stanowiły tylko część jej działalności w okresie międzywojennym – część istotną, ale nie najważniejszą. Druga dziedzina działalności instytucji

wiąże się nierozzerwalnie ze wspomnianą już kilkakrotnie osobą Stanisława Michalskiego, który pragnął uczynić z Kasy imienia Mianowskiego społeczny ośrodek koordynujący związane z nauką prace organizatorskie oraz informujący społeczeństwo o stanie i potrzebach nauki w Polsce. Jedną z form realizacji tych celów miały stanowić zjazdy naukowe. Zapowiadany przez Michalskiego już w 1917 r. Zjazd poświęcony organizacji i rozwojowi nauki w Polsce niepodległej odbył się w Warszawie w dniach 7 – 10 kwietnia 1920 r. Przygotowaniem do niego było opracowanie i rozesłanie przez Dział Naukowy Kasy ankiet z prośbą o referaty na temat potrzeb nauki polskiej. Uzyskano w ten sposób głosy najbardziej kompetentnych uczonych, którzy określili stan i najpilniejsze dezyderaty reprezentowanych przez nich dziedzin, a także relacje między nauką a innymi dziedzinami życia społecznego. Opublikowano je w dwóch tomach zatytułowanych „Nauka Polska, jej potrzeby, organizacja i rozwój”, które dały początek rocznikowi Kasy pod takim właśnie tytułem. Rozpoczęto też dyskusję w środowisku naukowym na temat nie tylko poszczególnych dziedzin, ale na temat nauki jako całości i jej znaczenia w nowej polskiej rzeczywistości.

W Zjeździe wzięły udział 533 osoby, przeważnie ludzie nauki, ale także przedstawiciele Sejmu, rządu i samorządów. Oficjalnie reprezentowanych było 15 wyższych uczelni i 35 innych instytucji naukowych. Wygłoszono 21 referatów i 149 koreferatów.

Kilka lat później Kasa imienia Mianowskiego zorganizowała drugi i ostatni zarazem Zjazd Naukowy w dwudziestoleciu międzywojennym, który obradował w Warszawie 2 i 3 kwietnia 1927 r. Był on poświęcony dwóm tematom: sytuacji szkół akademickich wobec konieczności przygotowania mas młodzieży do zawodu oraz pogo-

„Nauka Polska”

Kasa występowała ponadto z akcją zapewnienia nauce odpowiedniej pozycji w budżecie państwa oraz w kwestii zwolnienia zapisów i darowizn na rzecz nauki od opodatkowania, co przyniosło pozytywne rezultaty.

Duże znaczenie w organizowaniu życia naukowego w kraju miał także wydawany przez Michalskiego, wspomniany już rocznik Kasy „Nauka Polska”, na którego łamach publikowano materiały dotyczące tego zagadnienia. M.in. w 1928 r. redakcja „Nauki Polskiej” podjęła

dzenia ze sobą dwóch równoległych funkcji szkół akademickich – owego przygotowania młodzieży do zawodu i pracy naukowo-badawczej. Pełnoprawnymi uczestnikami zjazdu było 40 przedstawicieli szkół akademickich. Zaproszono również przedstawicieli władz państwowych.

Organizacja zjazdów naukowych była może najbardziej spektakularnym, ale nie jedynym fragmentem działalności Kasy w zakresie organizowania nauki w skali ogólnopolskiej. Instytucja niosła stałą pomoc Sejmowi i rządowi w kwestiach dotyczących nauki, biorąc udział w opracowywaniu projektów ustawodawczych oraz w licznych konferencjach specjalnych. Wydawała także opinie w kwestiach organizacyjno-naukowych, po które zwracały się do Komitetu Kasy władze centralne, samorządowe oraz instytucje międzynarodowe.

inicjatywę przeprowadzenia w środowisku naukowym ankiety, której kwestionariusz zawierał pytania na temat sytuacji instytucji naukowych, badań w obrębie danej gałęzi wiedzy, wydawnictw instytucji naukowych, osób pracujących naukowo, potrzeb i planów dalszego rozwoju polskich stosunków naukowych z zagranicą oraz spraw związanych z reformą nauczania akademickiego. Nawiązano w ten sposób do przeprowadzonych 10 lat wcześniej (przed I zjazdem zorganizowanym przez Kasę) badań dotyczących potrzeb nauki, zapowiadając, że „obecnie zachodzi potrzeba realizacji planów działania przed laty układanych, potrzeba przerobienia ich na modłę wymagań dzisiejszych, potrzeba skodyfikowania nowego, zwięzłego rejestru potrzeb nauki do użytku praktycznego”.

Oprócz zagadnień praktycznych „Nauka Polska” zajęła się także teoretyczną stroną nauki, walnie przyczyniając się do wypracowania programu nowej dziedziny badań, nazwanej naukoznawstwem.

Już w czwartym tomie „Nauki Polskiej” jej redaktor wezwał do podjęcia takich badań nad nauką i stworzenia teoretycznych podstaw dla ludzi mających ją wspierać, organizować i propagować. Nowością w tym programie było wysunięcie postulatu badania nauki jako elementu kultury oraz propozycja takiego właśnie wyboru badań, ażeby ich wyniki dały się zastosować w praktycznej organizacji nauki.

„Nauka Polska” otworzyła swoje łamy dla uczonych wszystkich specjalności, zainteresowanych taką problematyką. Problemy teoretyczne, podstawowe dla rodzącego się naukoznawstwa, poruszali zwłaszcza socjologowie (Florian Znaniecki, Maria i Stanisław Ossowsky, Paweł Rybicki) i filozofowie (Tadeusz Kotarbiński, Bohdan Kieszowski, Marian Heitzman). Interesującą inicjatywą redakcji „Nauki Pol-

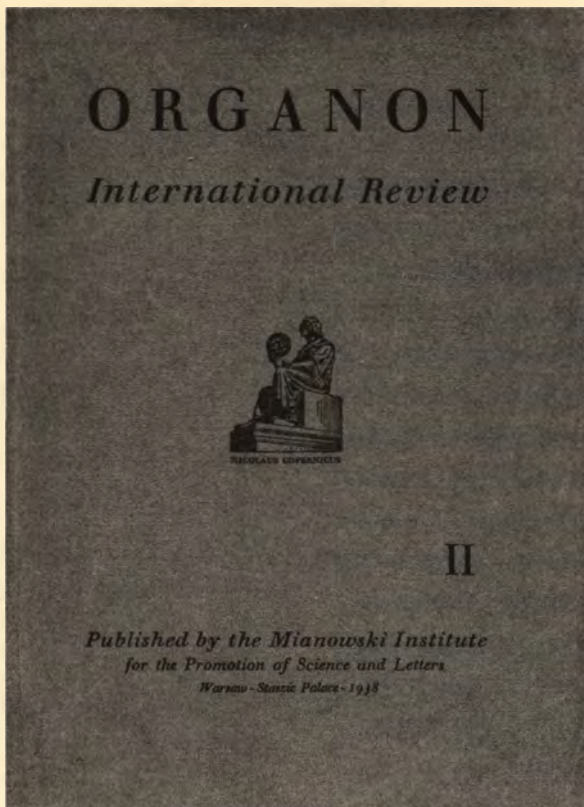
skiej” był druk autobiografii, zamawianych u wybitnych uczonych. Stanowiły one wartościowy materiał do badań nad psychologią twórczości naukowej.

Prawie wszyscy z piszących w „Nauce Polskiej” brali udział w posiedzeniach Koła Naukoznawczego, zorganizowanego w 1928 r. przez Stanisława Michalskiego w ramach Kasy imienia Mianowskiego. Podobnie jak „Nauka Polska” Koło miało za zadanie opracowanie teoretycznych podstaw dla działalności osób i instytucji zajmujących się organizacją i popieraniem nauki, zwłaszcza zaś dla działalności Kasy. Na posiedzenia Koła w Pałacu Staszica zapraszano pracowników naukowych interesujących się zagadnieniami naukoznawczymi oraz pracowników opiekujących się nauką. Wzajemna wymiana myśli między naukowcami i organizatorami nauki miała wpłynąć inspirująco zarówno na pracę tych ostatnich, jak i na rozwój niektórych kierunków badawczych. W referatach omawiano różnorakie zagadnienia z zakresu filozofii, psychologii, socjologii, historii i organizacji nauki. Podejmowano dyskusję nad najbardziej aktualnymi problemami nurtującymi środowisko naukowe, dyskutowano także nad pracami uczonych zagranicznych, dotyczącymi wszelkiego „znanstwa” nauki. Najwięcej referatów poświęcono roli i znaczeniu nauki oraz jej miejscu w społeczeństwie wśród innych wartości kulturowych.

W dyskusjach koła od samego początku centralną kwestią była wizja powstającego naukoznawstwa – jego kształtu, celów i sposobów uprawiania. Postulując uprawnienia naukoznawstwa „od podstaw” – w drodze praktyki badawczej i z nie do końca skryształizowanymi założeniami, nie poniechano jednocześnie ich sformułowania, a więc wypracowania pewnego programu tej nowej dziedziny wie-

dzy. Prowadzone w Kołach dyskusje dotyczące miejsca nauki wśród innych wartości kulturowych, dyskusje o charakterze filozoficznym i metodologicznym, sprzyjały stworzeniu interesującej, teoretycznej i programowej koncepcji naukoznawstwa, będącej oryginalnym, polskim wkładem w rozwój europejskiej i światowej refleksji naukoznawczej. Autorami tej koncepcji byli Maria i Stanisław Ossowsky, którzy już w końcu 1929 r. przedstawili na forum Koła referat zatytułowany *Problematyka naukoznawcza*. Zawarty w nim zarys programu został rozwinięty w listopadzie 1934 r. w artykule *Nauka o nauce*.

Zamierzeniem Michalskiego było przekształcenie Koła naukoznawczego i całego Działu Naukowego Kasy imienia Mianowskiego w duży instytut naukoznawczy. Służyć temu miało m.in. rozpoczęcie wydawania (od 1936 r.) „Organonu” – drugiego obok „Nauki Polskiej” rocznika naukoznawczego Kasy imienia Mianowskiego. „Organon”, wydawany w językach kongresowych, przeznaczony był dla zagranicy. Do współpracy z nim zaprosił Michalski szereg uczestników Koła, m.in. Ossowskich, których programowy artykuł *Nauka o nauce* otwierał pierwszy tom wydawnictwa. Drugi z wydanych do 1939 r. tomów „Organonu”, oprócz artykułów, zawierał odpowiedzi 66 polskich i zagranicznych uczonych na pytania ankiety dotyczącej organizacji zjazdów naukowych. Materialnym zaczątkiem projektowanego instytutu naukoznawczego miał być istniejący w ramach Działu Naukowego Kasy ośrodek dokumentacji, w którego archiwum gromadzono statuty i sprawozdania krajowych i zagranicznych instytucji naukowych, czasopisma i książki dotyczące zagadnień naukoznawczych oraz wszelkie inne informacje na temat polskiego i zagranicznego ruchu naukowego. Jednym z osiągnięć tego ośrodka, którym kierowała dłu-

„Organon”

goletnia współpracowniczka Michalskiego, Janina Małkowska, było sporządzenie i prowadzenie bieżącej bibliografii naukoznawczej. Opracowane materiały drukowano w „Nauce Polskiej”, a następnie w „Organonie”, które to pisma miały się stać organami projektowanego instytutu. Dział Naukowy prowadził (w 1938 r.) wymianę wydawnictw z 33 zagranicznymi instytucjami zajmującymi się organizacją i popieraniem nauki oraz z wieloma redakcjami polskich i zagranicznych czasopism naukowych.

Jak wynika z tego krótkiego przeglądu prac Kasy imienia Mianowskiego w dwudziestoleciu międzywojennym, działalność instytucji w tym okresie szła w dwóch kierunkach. Pierwszy to kontynuacja materialnego popierania nauki, zwłaszcza wydawnictw naukowych. Zmiany w tej dziedzinie w porównaniu z okresem do 1918 r., to przede wszystkim własna inicjatywa

i współpraca z władzami niepodległego państwa oraz znaczne rozszerzenie aktywności instytucji o nowe przedsięwzięcia. Drugi kierunek działalności Kasy to prace nad organizacją nauki w kraju i nad jej podbudową teoretyczną. Był to nowy zakres aktywności, a w sytuacji, gdy państwo przejęło na siebie główny ciężar przede wszystkim materialnego wspierania nauki, ten kierunek – jak się wydawało – mógł otworzyć przed Kasą najbardziej interesujące perspektywy.

Lata 1939–1945

Wojna i okupacja niemiecka nie przerwały działalności Kasy imienia Mianowskiego, chociaż oczywiście bardzo ją ograniczyły. Początkowo jawne prace Kasy sprowadzały się do zarządzania jej majątkiem i nadzorem nad administracją. Od 1940 r. w związku z dekretem o likwidacji wszystkich polskich stowarzyszeń Komitet musiał przejść do działalności tajnej. Prowadzono w dalszym ciągu potajemną sprzedaż wydawnictw, przeznaczając wpływy z tego tytułu na zasiłki i pożyczki (a także pomoc w naturze) dla pracowników naukowych znajdujących się nie tylko w Warszawie, lecz także w innych miastach, a nawet przekazywane do więzień i obozów koncentracyjnych. Udostępniano wydawnictwa pracownikom naukowym i młodzieży studiującej na tajnych kompletach, współdziałając z przedstawicielami takich instytucji jak Uniwersytet Warszawski, Ossolineum i Związek Harcerstwa Polskiego. Dość duże wpływy ze sprzedaży wydawnictw i fundusze własne umożliwiły prowadzenie w niewielkim zakresie prac wydawniczych. W pierwszym roku okupacji ukończono m.in. druk pracy Marii Curie-Skłodowskiej *Promieniotwórczość* oraz kończono sejmowe wydanie *Dzieł wszystkich Adama Mickiewicza*. Z inicjatywy Ludwika Szperla przygotowano materiały ilustracyjne dotyczące zniszczeń zabytków Warszawy. Materiały te miały być wydane w języku polskim, angielskim i francuskim. Z kolei,

z inicjatywy Zygmunta Szweykowskiego, prowadzono prace nad kontynuacją historii Kasy imienia Mianowskiego.

Nad pracami tymi czuwał Komitet zbierający się regularnie przynajmniej raz w miesiącu. Miejsce długoletniego prezesa Karola Lutostańskiego, który zginął w trakcie oblężenia Warszawy, zajął wiceprezes Maksymilian Tytus Huber. Wraz z sekretarzem Komitetu Zygmuntem Szweykowskim sprawował on kierownictwo Kasy aż do pierwszych dni powstania warszawskiego, reprezentując ją w koniecznych kontaktach z władzami okupacyjnymi, zarządem miasta Warszawy i Radą Główną Opiekuńczą. Komitet obradował ponadto nad kwestiami organizacji nauki, które należało podjąć po wojnie. Opracowano m.in. projekt organizacji centralnej instytucji do spraw fundacji i zapisów na cele naukowe oraz plan działalności komitetu wydawniczego podręczników akademickich. W trakcie takich obrad Stanisław Michalski wysunął projekt przekształcenia Kasy po wojnie w centralną instytucję popierania nauki, swego rodzaju społeczne ministerstwo nauki. Na kanwie tego projektu Czesław Białobrzeski opracował obszerny referat.

Wybuch powstania warszawskiego przerwał prace Kasy imienia Mianowskiego. W jego trakcie zniszczeniu uległ prawie cały majątek instytucji. Straty materialne poniesione przez Kasę, zgłoszone po wojnie do rejestracji, oszacowano na 7 milionów złotych (według kursu z 1939 r.). Zniszczeniu uległy trzy domy Kasy w Warszawie, dom w Zakopanem, drukarnia, aktywa pieniężne, a także składy książek, archiwa oraz rękopisy i pozycje w druku, m.in. cały wydrukowany XXV tom „Nauki Polskiej”, XI tom *Poradnika dla samouków*, III tom „Organonu” oraz VIII tom *Dzieł wszystkich Adama Mickiewicza*.

Lata 1945–1952

Pierwsze powojenne posiedzenie Komitetu Kasy odbyło się 18 sierpnia 1945 r. Obok sześciu członków przedwojennego Komitetu wziął w nim udział mianowany przez Ministerstwo Oświaty kurator Kasy – Tadeusz Manteuffel. Nowym prezesem Komitetu wybrano Franciszka Czubalskiego, wiceprezesem Stefana Zalewskiego, a sekretarzem T. Manteuffla. Ustalono też skład stałych komisji instytucji (rewizyjnej, wydawniczej, stypendialnej, nagrodowej i kilku innych). Półtora roku później, 16 grudnia 1947 r., prezesem wybrano Stanisława Małkowskiego, wiceprezesem Stanisława Ossowskiego, a sekretarzem T. Manteuffla, który nadal sprawował funkcję kuratora Kasy z ramienia Ministerstwa Oświaty. Kierownikiem Działu Naukowego Biura Kasy, redaktorem „Nauki Polskiej”, „Organonu” i *Poradnika dla samouków* pozostawał Stanisław Michalski, który mimo podeszłego wieku, złego stanu zdrowia i oddalenia (zamieszkał w Krakowie) w dalszym ciągu, aczkolwiek korespondencyjnie, inspirował Komitet Kasy i starał się wpływać na tok prac instytucji.

W 1947 r. ukonstytuowała się ponownie Rada Naukowa Kasy imienia Mianowskiego. Jej prezesem został Tadeusz Lehr-Splawiński – delegat Uniwersytetu Jagiellońskiego, a członkami Stefan Starszewicz (Politechnika Warszawska), Wojciech Świętosławski (PAU), Jan Rutkowski (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu), Zygmunt

Wojciechowski (PTPN), Wojciech Rubinowicz (Uniwersytet Warszawski) i Julian Krzyżanowski (TNW).

Pierwszym zadaniem Komitetu Kasy było zapewnienie instytucji środków materialnych, niezbędnych do prowadzenia dalszej działalności. Wobec utraty praktycznie całego swego majątku Kasa zmuszona była zabiegać o pozyskanie subwencji od instytucji państwowych, społecznych i prywatnych. W latach 1945–48 otrzymała od nich około 10 milionów złotych, z czego 5 milionów wyłącznie na odbudowę domów w Mładzu nad Świdrem.

Prowadzenie tych domów było jedynym nawiązaniem do przedwojennej działalności Kasy w zakresie bezpośredniego wspierania nauki (w latach 1946–1950 przebywało w nich 2691 osób). Sytuacja finansowa nie pozwalała oczywiście ani na prowadzenie akcji subwencjonowania prac badawczych, ani na udzielanie stypendiów, nagród itp.

Natomiast wszystkie dochody ze sprzedaży własnych wydawnictw przeznaczano na druk nowych pozycji. Tak więc w prowadzonej przez Adama Krokiewicza „Bibliotece prozaików greckich i łacińskich” wydrukowano czwarty tom *Dzieł Tacyta*, wydano także opracowane przez M. Hornowską i H. Zdzitowiecką-Jasieńską. *Zbiory rękopiśmienne w Polsce średniowiecznej* oraz drugi tom *Zasad fizyki* A. Witkowskiego. Ponadto wsparto finansowo druk czternastego tomu „*Acta Biologiae Experimentalis*” – wydawnictwa Instytutu Biologii Doświadczalnej im. Marcelego Nenckiego i rozpoczęto przygotowania do wydania suplementu do *Słownika języka polskiego*, którego opracowanie powierzono Witoldowi Doroszewskiemu.

W latach 1945–49 głównym zajęciem Działu Naukowego Kasy, kierowanego z Krakowa przez S. Michalskiego, było gromadzenie ma-

teriałów i przygotowanie do druku XXV, jubileuszowego tomu „Nauki Polskiej”. W pracy tej pomagała Michalskiemu długoletnia pracowniczka Działu, Janina Malkowska, żona ówczesnego prezesa Komitetu, która prowadziła wszystkie prace organizacyjne Działu w Warszawie. To głównie jej zasługą było ponowne nawiązanie stosunków z uczonymi i zagranicznymi instytucjami naukowymi, z którymi Dział był w kontakcie przed wojną. Otrzymywane od nich publikacje i materiały informacyjne posłużyły do opracowania zagadnień z dziedziny organizacji nauki z XXV tomie „Nauki Polskiej”. Uporządkowano także ocalałe częściowo księgozbiór Działu, tworząc z niego Bibliotekę Naukoznawczą, powiększoną w drodze wymiany (w 1949 r. prawie z setką instytucji), drogą prenumeraty i zakupów. Korzystali zeń pracownicy i studenci Uniwersytetu Warszawskiego. W oparciu o Bibliotekę w dalszym ciągu prowadzono rozpoczętą przed wojną bibliografię naukoznawczą. Zbierano też materiały dotyczące organizacji nauki w kraju i za granicą oraz rozpoczęto kwerendy w celu opracowania dziejów Kasy imienia Mianowskiego. W 1948 r. utworzono Komisję Naukoznawczą w składzie: Tadeusz Kotarbiński, Janina Malkowska, Stanisław Malkowski, Stanisław Ossowski i Bogdan Suchodolski, której powierzono opiekę nad całością prac Działu Naukowego.

Zamiarem Stanisława Michalskiego było zorganizowanie kursów naukoznawczych dla organizatorów nauki i wydawanie biblioteczeki pod tytułem Wiedza o nauce, do której weszłyby teksty wykładów z proponowanych kursów oraz niektóre artykuły z dwudziestu pięciu tomów „Nauki Polskiej”. Projektował ponadto opracowanie specjalnego podręcznika naukoznawstwa i wprowadzenie wykładów z tej dziedziny na wyższe uczelnie. Michalski pragnął także, aby Kasa na-

wiązała do okresu po pierwszej wojnie światowej, kiedy to rozpoczęła badania stanu i potrzeb poszczególnych dziedzin nauki oraz zorganizowała zjazd poświęcony tym oraz innym zagadnieniom organizacji nauki w Polsce.

Do tych ostatnich postulatów nawiązano w wydanym w 1947 roku XXV tomie „Nauki Polskiej” w dziele zatytułowanym *Perspektywy nauki polskiej w epoce dziejowej przemiany*. O sytuacji poszczególnych dziedzin nauki pisali: Wacław Sierpiński, Jan Samsonowicz, Jan Czekanowski, Józef Kostrzewski, Władysław Konopczyński i Edward Taylor. Cały tom nawiązujący w układzie treści do przedwojennej „Nauki Polskiej” poprzedzony był teoretycznymi artykułami Artura Górskiego – *Nauka i człowiek*, Czesława Białobrzeskiego – *Synteza filozoficzna i metodologia nauk przyrodniczych* oraz Stanisława Malkowskiego – *Postulaty z dziedziny organizacji nauki*.

Wydanie XXV tomu „Nauki Polskiej” miało nie tylko znaczenie merytoryczne – naukowe i praktyczne, lecz także zaważyło w pewnej mierze na dalszych losach Kasy imienia Mianowskiego. Już na początku 1947 r. w Komitecie Kasy zdawano sobie sprawę z niechętniej postawy władz względem tej instytucji, nie mieszczącej się w tworzonym systemie scentralizowanego i ściśle kontrolowanego kierowania gospodarką i kulturą. Dość wątpliwa działalność Kasy, uwarunkowana małymi funduszami własnymi i malejącymi subwencjami państwowymi, poprzez ukazanie się XXV tomu „Nauki Polskiej” zyskała pewien rozgłos, co skłoniło władze do jednoznacznego określenia swego stosunku do przyszłości instytucji. Po krytycznych wypowiedziach Stefana Żółkiewskiego w prasie i Eugenii Krassowskiej na posiedzeniu Rady Głównej do Spraw Nauki i Szkolnictwa Wyższego Henryk Jabłoński, omawiając

w „Robotniku” przyszły układ organizacji naukowych w kraju stwierdził wprost, że „miejsca” na instytucje w rodzaju Kasy imienia Mianowskiego, zwłaszcza po niedawnych doświadczeniach z jej wydawnictwami teoretycznymi, raczej w tej konstelacji nie widać”¹⁹³.

Prace związane z powołaniem Polskiej Akademii Nauk jako centralnej instytucji w kraju przyspieszyły moment likwidacji Kasy imienia Mianowskiego. W dniu 3 marca 1951 r. została ona włączona do Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, a następnie podzieliła losy TNW i Polskiej Akademii Umiejętności.

¹⁹³ H. Jabłoński, *Nauka – zapalny odcinek frontu kultury*, „Robotnik” 1948, nr 267, s. 4.

Lata 1952–1991

P o 1951 r. grono osób związanych z Kasą imienia Mianowskiego tylko raz wystąpiło z formalnym wnioskiem o jej reaktywowanie. Miało to miejsce po wydarzeniach października 1956 r., kiedy wydawało się, że klimat polityczny będzie bardziej sprzyjający dla tego typu inicjatyw. W styczniu 1957 r. ostatni prezes Kasy, Stanisław Małkowski, skierował w tej sprawie specjalny memoriał do prezesa Polskiej Akademii Nauk.

Memoriał ten został jednak bez odpowiedzi. Z czasem rozwiązano też istniejącą w ramach PAN Pracownię Dokumentacji – pozostałość po Dziale Naukowym Kasy imienia Mianowskiego. Jej ostatniego pracownika, Wandę Osińską, przeniesiono do Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN, przekształconego w 1977 r. w Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN.

Tak się złożyło, że o Kasie imienia Mianowskiego stosunkowo dobrze pamiętano właśnie w Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki. Wiązało się to przede wszystkim z charakterem Instytutu, który uwzględnia w swoich pracach dzieje istniejących w przeszłości instytucji naukowych, w tym Kasy imienia Mianowskiego. Instytut wydaje ponadto „Organon” – czasopismo w językach obcych, poświęcone historii nauki. Jest to również swego rodzaju nawiązanie do wydawanego przez Kasę rocznika o tymże tytule. Tu wreszcie pracowały osoby bezpośrednio związane z działalnością Kasy: były członek

Komitetu Kasy – Bogdan Suchodolski i wspomniana Wanda Osińska (zmarła w 1978 r.).

Zmiany ustrojowe w Polsce i powrót do systemu demokracji parlamentarnej przywróciły instytucjom społecznym szansę działania. Już w pierwszym okresie „Solidarności” reaktywowane zostało Towarzystwo Naukowe Warszawskie. W jego strukturze nie odtworzono jednak Kasy imienia Mianowskiego. Plan reaktywacji Kasy powstał dopiero w 1990 r.

Dnia 29 marca 1990 r. odbyło się posiedzenie Zakładu Historii Organizacji Nauki Instytutu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN (obecnie: Instytut Historii Nauki PAN im. L. i A. Birkenmajerów), na którym referat o ostatnim okresie działalności Kasy i próbach jej odrodzenia wygłosił Jan Piskurewicz. Zebrani opowiedzieli się za podjęciem prac reaktywacyjnych. Wśród osób aktywnie działających w tej sprawie byli: Andrzej Biernacki, Zbigniew Ciok, Piotr Hübner, Barbara Kuźnicka, Jan Piskurewicz i Leszek Zasztowt. Inicjatywa ta zyskała wsparcie Towarzystwa Naukowego Warszawskiego i Polskiej Akademii Nauk. Obie instytucje poparły projekt odtworzenia Kasy, działającej jako samodzielna jednostka organizacyjna.

Aktem notarialnym z dnia 20 maja 1991 roku reaktywowano Kasę, dając jej czytelną w nowych warunkach nazwę Fundacji Popierania Nauki. Akt ten podpisali: Edward Potkowski, działający w imieniu TNW, Jerzy Kołodziejczak, działający w imieniu PAN oraz Andrzej Biernacki, Stefan Bratkowski, Piotr Hübner, Barbara Kuźnicka, Jan Piskurewicz i Leszek Zasztowt. Dnia 11 października 1991 r. Kasa wpisana została do rejestru fundacji decyzją Sądu Rejonowego dla m.st. Warszawy.

W trakcie prac związanych z reaktywowaniem Kasy organizatorzy zastanawiali się jakie powinny być kierunki działania i jaki model tej instytucji. Było oczywiste, że w całkowicie odmiennych warunkach ustrojowych i po kilkudziesięciu latach nie można powielać dawnych rozwiązań. Jednocześnie jednak wspinała tradycje i dorobek Kasy wskazywały na konieczność podtrzymania wszystkich wartościowych wątków jej działalności – jeśli tylko będą nawiązywały do obecnych realiów nauki polskiej.

Statut Kasy odwołuje się więc do uprzednio obowiązujących postanowień, ale nie powtarza dawnego tekstu. Wyjaśniony został status Kasy, która działała zawsze nie w roli towarzystwa, ale fundacji. W związku z tym powołana została Rada Fundatorów – organ grupujący sponsorów Kasy i czuwający nad prowadzoną przez nią działalnością gospodarczą. Członkowie Komitetu Kasy mogą nadal brać udział w posiedzeniach Rady Naukowej, ale tylko z głosem doradczym. Rada ta mogłaby się stać jednym z ciał integrujących polskie instytucje naukowe. Sprecyzowane zostały także kompetencje pozostałych organów Kasy.

Szczególne istotne są postanowienia Statutu wyznaczające kierunki działania Kasy. Ma ona być ośrodkiem formującym społeczną politykę naukową, reprezentującym interesy środowiska ludzi nauki, wspierającym społeczny ruch naukowy i informującym społeczeństwo o stanie nauki w Polsce. Kasa będzie kontynuować tradycyjne działania, subwencjonując prace badawcze i wydawnicze, fundując stypendia i nagrody, ogłaszając konkursy. W niedługiej przyszłości Kasa wznowi najbardziej znaczące przedsięwzięcia: organizację zjazdów nauki polskiej, wydawanie rocznika „Nauka Polska” oraz prace

naukoznawcze w formie wyodrębnionego Instytutu Naukoznawczego imienia Stanisława Michalskiego.

Mamy nadzieję, że realizacja tych zamierzeń zyska uznanie społeczeństwa, a zwłaszcza środowiska naukowego. Społeczne instytucje winny mieć znaczący wpływ na kształtowanie nauki polskiej. Jedną z takich instytucji jest reaktywowana Kasa imienia Mianowskiego.

Lata 1991–2011

Ludzie

W momencie reaktywowania Kasy na początku lat dziewięćdziesiątych podstawową kwestią była obsada stanowiska Prezesa fundacji. W myśl odpowiednich paragrafów Statutu wśród organów Kasy jej Komitet pełnił funkcję zarządu, podczas gdy Rada Fundatorów spełniała rolę swego rodzaju rady nadzorczej odpowiadającej przede wszystkim za sprawy finansowe. Rada Naukowa miała natomiast czuwać nad realizacją merytorycznych zadań statutowych i składać się z reprezentantów polskich uczelni wyższych i towarzystw naukowych. W założeniu miało to zapewnić pełny nadzór nad działalnością fundacji ze strony środowiska naukowego i było w znacznym stopniu przywróceniem reguł obowiązujących przed rokiem 1939. Warto wspomnieć że w roku 1991 żyła już tylko jedna osoba spośród dawnych władz Kasy – prof. Bogdan Suchodolski, członek jej Komitetu w latach 1936–38 (zmarł 2 października 1992 r.)¹⁹⁴.

Główną funkcję zarządzającą sprawować miał Komitet, zaś kierunek działań podejmowanych przez Kasę, jak i głos decydujący

¹⁹⁴ *Sprawozdanie z działalności Kasy im J. Mianowskiego Fundacji Popierania Nauki w roku 1992*, „Nauka Polska” T. II (XXVII): 1993, s. 103.

spocząć miał w rękach jej Prezesa. Członkowie Rady Fundatorów rozważali różne kandydaty. W naturalny sposób większość z nich związana była z profesorami współpracującymi z Instytutem Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN (Obecnie Instytut Historii Nauki PAN im. L.A. Birkenmajerów). Dwie z tych kandydaty wydawały się być pod wieloma względami najkorzystniejsze. Były to kandydaty profesorów Jerzego Dobrzyckiego, ówczesnego dyrektora Instytutu, oraz Pawła Czartoryskiego, znanego ze swoich pasji społecznikowskich, byłego doradcę górniczej „Solidarności” w Jastrzębiu. Niestety obaj profesorowie odmówili motywując to nadmiarem obowiązków administracyjnych i akademickich.

Zdawano sobie sprawę, że od pozycji Prezesa w świecie akademickim zależeć będzie przyszłość Kasy i jej ewentualny sukces lub porażka. Już wówczas bowiem wiadomo było, że nie chodzi wyłącznie o autorytet tej osoby, ale w równym stopniu o możliwości zjednania dla inicjatywy Kasy Mianowskiego sympatii różnych środowisk, w tym o stworzenie szans zdobycia środków na działalność fundacji. Andrzej Biernacki podsunął propozycję zwrócenia się do profesora Władysława Findeisena, rektora Politechniki Warszawskiej w latach 1981–1985, byłego przewodniczącego Prymasowskiej Rady Społecznej (1986–1990) i członka Komitetu Obywatelskiego przy Przewodniczącym „Solidarności” Lechu Wałęsie (1988–1990), wówczas senatora z ramienia Unii Demokratycznej oraz wiceprezesa Polskiej Akademii Nauk. Mając poparcie wszystkich członków fundatorów Kasy A. Biernacki wraz z L. Zasztowtem zwrócili się do profesora Findeisena z propozycją objęcia funkcji Prezesa Kasy. Profesor tę propozycję przyjął. Już wkrótce stało się jasne, że będzie to osoba, która

zadecyduje o kształcie reaktywowanej Kasy Mianowskiego i spełniać będzie swoją misję nawet ponad oczekiwania osób zaangażowanych w odtworzenie tej instytucji. Niewątpliwie istotnym czynnikiem była biografia profesora, który choć urodzony w Poznaniu, związany był z Warszawą, w której ukończył Liceum im. Stanisława Staszica, brał udział w Powstaniu Warszawskim w Śródmieściu i na Mokotowie, po którym był internowany w obozie jenieckim w Niemczech. Całe swoje życie związany był ze swą macierzystą uczelnią Politechniką Warszawską. W momencie objęcia funkcji Prezesa Kasy był już członkiem rzeczywistym PAN. Profesor jednak przede wszystkim był osobą głęboko osadzoną w warszawskiej tradycji. Nazwiska Tytusa Chałubińskiego, Piotra Chmielowskiego, Karola Deikego, Stanisława Kronenberga, Jakuba Natansona, Bolesława Prusa, Henryka Sienkiewicza, Filipa Sulimierskiego były dla niego i dla nas nie jedynie historią, ale przede wszystkim drogowskazem.

Pierwszy ukonstytuowany w końcu 1991 roku skład Komitetu był następujący: Prezes – Władysław Findeisen, Wiceprezes – Janusz Haman, Skarbnik – Andrzej Biernacki, Sekretarz – Leszek Zasztowt oraz członkowie – Piotr Hübner, Jerzy Kołodziejczak (delegat PAN), Barbara Kuźnicka, Jan Piskurewicz i Edward Potkowski (delegat TNW)¹⁹⁵.

Równolegle spośród pierwotnych fundatorów ukonstytuowała się Rada Fundatorów. Jej przewodniczącą została prof. Barbara Kuźnicka, związana z Instytutem Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN. W skład Rady oprócz wszystkich członków Komitetu weszli wówczas Tadeusz Bielicki, Stefan Bratkowski, Ludwik Bura, Bohdan Ciszewski, Edward

¹⁹⁵ J.P. [Jan Piskurewicz], *Reaktywowanie Kasy imienia Mianowskiego*, „Nauka Polska” T. I (XXVI): 1992, s. 121–122.

Haloń, Leszek Kuźnicki, Mirosław J. Mossakowski, Bogusław Niemirka, Monika Senkowska-Gluck (później Hamanowa), Andrzej Wyczański i Saturnin Zawadzki. Znaczna część pierwszego składu członków Rady Fundatorów związana była z ówczesnym Prezydium Polskiej Akademii Nauk. Było to zasługą prof. Leszka Kuźnickiego, który jako ówczesny wiceprezes i Sekretarz Naukowy PAN rozpropagował ideę Kasy w tym gronie. Warto dodać, że wedle wówczas obowiązujących przepisów możliwe było członkostwo zarówno w Komitecie, w Radzie Fundatorów, jak i w innych organach statutowych Kasy. Przepisy o rozdzielności tych funkcji wprowadzone zostały później.

Jednak największym sukcesem – w opinii zarówno Komitetu, jak i Rady Fundatorów – było ukonstytuowanie się pierwszej Rady Naukowej Kasy skupiającej delegatów z całej Polski. Jej pierwszym przewodniczącym został prof. Włodzimierz Kołos – delegat Uniwersytetu Warszawskiego, jeden z twórców polskiej chemii kwantowej i filar Wydziału Chemii Uniwersytetu, członek rzeczywisty PAN. Sekretarzem Rady została prof. Alicja Karłowska-Kamzowa – delegat Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, historyk sztuki i mediewista oraz donator i współtwórca pierwszej siedziby Kasy w Pałacu Staszica. W skład Rady Naukowej weszli profesorowie: Aleksander Gieysztor (delegat PAN), Kazimierz Godłowski (delegat PAU), Zdzisław Libera i Piotr Strebeyko (delegaci TNW), Maciej Bossak (delegat Politechniki Warszawskiej), Jerzy Wyrozumski (delegat Uniwersytetu Jagiellońskiego), Józef Łukaszewicz (delegat Uniwersytetu Wrocławskiego), Maria Pawlaczyk-Szpilowa (delegat Politechniki Wrocławskiej), Franciszek Kaczmarek (delegat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Andrzej Tomczak (delegat Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu), Michał

Seweryński (delegat Uniwersytetu Łódzkiego), Andrzej Wąsek (delegat Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie) i Henryk Zimoń (delegat Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego)¹⁹⁶.

Skład pierwszej Komisji Rewizyjnej Kasy był następujący: Przewodniczący – Edward Haloń, Członkowie – Wojciech Wiśniewski i Bogusław Niemirka. Biurem Kasy kierowała od początku pani Lidia Dyjak, zaś księgowość Kasy prowadził pan Juliusz Milewski.

Kasa, tak jak w 1881 roku, zaczynała od zera. Początkowy kapitał w dzisiejszej skali wydawałby się całkiem pokaźny. Jednak trzeba pamiętać, że było to jeszcze przed denominacją złotego, która nastąpiła w roku 1995. W czasie denominacji za 10 tysięcy starych złotych otrzymywało się jedną złotówkę. Na kapitał pierwotny Kasy złożyły się wkłady członków Rady Fundatorów oraz niewielkie wpłaty od jej dawnych beneficjentów i sympatyków. Jednym z pierwszych był profesor Juliusz Bardach, który wówczas poprosił o zachowanie anonimowości i nie ujawnianie jego nazwiska.

W ciągu dwudziestu lat działalności odrodzonej Kasy Mianowskiego skład Komitetu ulegał niewielkim tylko zmianom. Prezesem fundacji do końca 2009 roku był Władysław Findeisen. W 1995 roku (kadencja druga 1995–1997) z Komitetu ustąpili wiceprezes Janusz Haman oraz Barbara Kuźnicka, która skoncentrowała się na przewodniczeniu Radzie Fundatorów. W ich miejsce wybrani zostali przez Radę Naukową profesorowie Jerzy Jankowski (delegat PAN) i Jerzy Pelc (UW), który objął stanowisko wiceprezesa Kasy. W trzeciej kadencji 1998–2000

¹⁹⁶ *Sprawozdanie z działalności Kasy im J. Mianowskiego Fundacji Popierania Nauki w roku 1992*, „Nauka Polska” T. II (XXVII): 1993, s. 104–105. Dalsze dane występujące w tekście podane są za kolejnymi sprawozdaniami Kasy Mianowskiego publikowanymi w roczniku „Nauka Polska”.

z Komitetu ustąpił Piotr Hübner, a w jego miejsce wybrano Wojciecha Gasparskiego (PAN). W czwartej kadencji (2001–2003) Komitet działał w niezmienionym składzie. W końcu 2003 roku z Komitetu ustąpili Wojciech Gasparski i Jerzy Jankowski, zaś na ich miejsce weszli Grzegorz Płoszajski z Politechniki Warszawskiej oraz Andrzej Śródka (PAN). W kadencji 2004–2006 skład Komitetu pozostawał niezmienny. W 2007 roku z Komitetu ustąpił Jerzy Kotodziejczak (członek założyciel z ramienia PAN). Na jego miejsce wybrana została Joanna Schiller (PAN; kadencja 2007–2009).

Skład Komitetu Kasy po odejściu Prezesa Władysława Findeisena w końcu 2009 roku (został on członkiem honorowym Kasy Mianowskiego) uległ kolejnym zmianom. Oprócz Prezesa z Komitetu odeszli: profesorowie Edward Potkowski – delegat TNW i członek Komitetu od początku restytucji Kasy oraz wiceprezes Jerzy Pelc. W ich miejsce wybrani zostali prof. prof. Włodzimierz Siwiński (były rektor UW) i Janina Józwiak (była rektor SGH) oraz Jarosław Włodarczyk (IHN PAN).

Ostatecznie skład Komitetu w kadencji 2010–2012 ukonstytuował się następująco: Prezes – Leszek Zasztowt, Wiceprezes – Włodzimierz Siwiński, Sekretarz – Joanna Schiller-Walicka, Skarbnik – Janina Józwiak oraz członkowie: Andrzej Biernacki, Jan Piskurewicz, Grzegorz Płoszajski, Andrzej Śródka i Jarosław Włodarczyk.

Reasumując, przez dwadzieścia lat działalności dziewięćosobowego Komitetu przewinęło się przezeń dziewiętnaście osób, spośród których w obecnym składzie znajdują się nadal trzy osoby, które są członkami Komitetu od początku działalności odrodzonej Kasy Mianowskiego (A. Biernacki, J. Piskurewicz i L. Zasztowt).

Nieco dalej idące zmiany zachodziły w piętnastoosobowej Radzie Naukowej Kasy, której skład wyznaczany był przez rektorów polskich uczelni oraz prezesów lub zarządy ogólnopolskich towarzystw naukowych, oddelegowujących swych reprezentantów do Rady. W ostatnim dwudziestolecu w Radzie Naukowej Kasy Mianowskiego uczestniczyło ponad trzydziestu przedstawicieli polskich środowisk naukowych i akademickich. Dla wszystkich działalność w Kasie Mianowskiego i jej Radzie była znaczącym nawiązaniem do dawnej tradycji wspierania badań naukowych, ale także istotnym osobistym wkładem przyczyniającym się do odrodzenia i funkcjonowania instytucji, której tradycja sięgała wieku XIX.

Jak już wspomniano, w pierwszej kadencji (1992–1994) przewodniczył Radzie Naukowej profesor Włodzimierz Kołos (delegat UW). W kadencji drugiej (1994–1997) przewodniczącym Rady był profesor Aleksander Gieysztor (delegat PAN)¹⁹⁷. Jego następcą był w trzeciej kadencji (1997–2000) profesor Henryk Samsonowicz (delegat UW). Od 2000 roku przez kolejne kadencje przewodniczącym Rady Naukowej Kasy Mianowskiego jest profesor Jerzy Wyrozumski z Krakowa (delegat UJ), sekretarz generalny PAU.

Sekretarzami Rady Naukowej byli profesorowie: Alicja Karłowska-Kamzowa (PTPN; 1992–1994), Maciej Bossak (PW; 1994–2003), Jerzy Osowski (PW; 2003–2009); w kadencji 2009–2012 sekretarzem Rady jest prof. Edward Potkowski (TNW).

Jak już wspomniano Rada Naukowa składała się i składa z delegatów polskich uczelni wyższych, akademii i towarzystw naukowych:

¹⁹⁷ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki w roku 1996*, „Nauka Polska” T. VI (XXXI): 1997, s. 127.

Polskiej Akademii Nauk, Polskiej Akademii Umiejętności, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Politechniki Warszawskiej, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego, Politechniki Wrocławskiej, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie oraz Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Od jesieni 1994 roku w skład Rady wchodzi również delegat Gdańskiego Towarzystwa Naukowego.

Delegatami Polskiej Akademii Nauk byli profesorowie: Aleksander Gieysztor (1992–1999; zmarł 9 lutego 1999 r.)¹⁹⁸, Janusz Tazbir (1999–2003), Jan Strelau (2003–2006), Andrzej Rychard (2006– do chwili obecnej).

Delegatami Polskiej Akademii Umiejętności byli profesorowie: Kazimierz Godłowski (1992–1995; zmarł 9 lipca 1995 r.)¹⁹⁹, a następnie Jan Machnik (1995– do chwili obecnej).

Delegatami Towarzystwa Naukowego Warszawskiego byli profesorowie: Zdzisław Libera (1992–1998; zmarł 26 marca 1998 r.)²⁰⁰ i Piotr Strebeyko (1992–1994; zmarł 11 stycznia 2003 r.), Ewa Rzetel-ska-Feleszko (1998–2004; zmarła 31 grudnia 2004 r.)²⁰¹, Jacek Jadacki (2005– do 30 września 2009 r.) i Edward Potkowski (od 1 października 2009 r. – do chwili obecnej).

¹⁹⁸ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki w roku 1999*, „Nauka Polska” T. IX (XXXIV): 2000, s. 115.

¹⁹⁹ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki w roku 1995*, „Nauka Polska” T. V (XXX): 1996, s. 139.

²⁰⁰ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania nauki w roku 1998*, „Nauka Polska” T. VIII (XXXIII): 1999, s. 173.

²⁰¹ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki w roku 2004*, „Nauka Polska” T. XIV (XXXIX): 2005, s. 249.

Delegatami Politechniki Warszawskiej byli profesorowie: Maciej Bossak (1992–2003) i Jerzy Osowski (2003– do chwili obecnej).

Delegatem Uniwersytetu Jagiellońskiego od chwili reaktywowania Kasy Mianowskiego do chwili obecnej jest profesor Jerzy Wyrozumski, pełniący również funkcję przewodniczącego Rady Naukowej od 2000 r.

Delegatami Uniwersytetu Warszawskiego byli profesorowie: Włodzimierz Kołos (1992–1996, pierwszy przewodniczący Rady Naukowej, zmarł 3 czerwca 1996 r.), Henryk Samsonowicz (1998–2000; przewodniczący Rady Naukowej w kadencji 1998–2000), Wojciech Maciejewski (2000– do chwili obecnej).

Delegatami Uniwersytetu Wrocławskiego byli profesorowie: Józef Łukaszewicz (1992–2006), Izabella Malej (2006– do chwili obecnej).

Delegatami Politechniki Wrocławskiej byli profesorowie: Maria Pawlaczyk-Szpilowa (1992–1994), Eugeniusz Kalinowski (1994–2001; zmarł 11 sierpnia 2001 r.²⁰²), Aleksander Weron (2003– do chwili obecnej).

Delegatami Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk byli profesorowie: Alicja Karłowska-Kamzowa (1992–1999; sekretarz Rady Naukowej pierwszej kadencji 1992–1994, zmarła 24 listopada 1999 r.²⁰³), Leon Kozacki (1999– do chwili obecnej),

Delegatami Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu byli profesorowie: Franciszek Kaczmarek (1992–2000), Jerzy Fedorowski (2000– do chwili obecnej).

²⁰² *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki w roku 2001*, „Nauka Polska” T. XI (XXXVI): 2002, s. 169.

²⁰³ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki w roku 1999*, „Nauka Polska” T. IX (XXXIV): 2000, s. 115.

Delegatem Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu jest od początku funkcjonowania Rady Naukowej profesor Andrzej Tomczak.

Delegatami Uniwersytetu Łódzkiego byli profesorowie Michał Seweryński (1992–2006), Władysław Wilczyński (2006– do chwili obecnej).

Delegatami Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie byli profesorowie: Andrzej Wąsek (1992–1994), Romuald Kmiecik (1994–2003), Zbigniew Krupa (2003–2006), Władysław Rudziński (2006–2009), Marian Żukowski (2009– do chwili obecnej).

Delegatem Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego był w pierwszej kadencji prof. Henryk Zimoń, a potem nieprzerwanie – do chwili obecnej – profesor Stanisław Kiczuk.

Delegatami Gdańskiego Towarzystwa Naukowego od roku 1994 byli profesorowie: Eustachy S. Burka (1994–1997), Mariusz Żydowo (1997–2000), Marek Wesołowski (2000– do chwili obecnej).

Obecny skład Rady Naukowej Kasy Mianowskiego jest następujący (kadencja 2009–2012): Przewodniczący prof. Jerzy Wyrozumski (UJ), Sekretarz: prof. Edward Potkowski (TNW); Członkowie profesorowie: Jerzy Fedorowski (UAM w Poznaniu), Stanisław Kiczuk (KUL), Leon Kozacki (PTPN), Jan Machnik (PAU), Wojciech Maciejewski (UW), Izabella Malej (Uniwersytet Wrocławski), Jerzy Osiowski (Politechnika Warszawska), Andrzej Rychard (PAN), Andrzej Tomczak (UMK w Toruniu), Marek Wesołowski (Gdańskie Towarzystwo Naukowe), Aleksander Weron (Politechnika Wrocławska), Władysław Wilczyński (UŁ), Marian Żukowski (UMCS w Lublinie)

Łatwo zauważyć, że większość członków Rady Naukowej Kasy Mianowskiego reprezentowała i reprezentuje swoje uczelnie i towarzystwa przez wiele kadencji. Są w związku z tym doskonale zorien-

towani w całości działań fundacji, a także stają się de facto przedstawicielami Kasy w swych macierzystych ośrodkach naukowych. Miało to – zwłaszcza w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku – istotne znaczenie, gdyż stanowili oni bezpośrednie wsparcie dla licznych stypendystów Kasy przebywających w ośrodkach akademickich w Polsce.

Rada Fundatorów (Rada Nadzorcza) Kasy Mianowskiego od początku kierowana jest przez prof. Barbarę Kuźnicką. Do 2004 roku jej członkami byli również niektórzy członkowie Komitetu. W związku z wymaganiami wobec organizacji pożytku publicznego jakie pojawiły się w 2003 roku w kolejnej kadencji władz fundacji nie można było łączyć tych funkcji. W związku z tym członkowie Komitetu zrezygnowali z członkostwa w Radzie Fundatorów.

Członkostwo w Radzie Fundatorów jest dożywotnie, chyba że ktoś złoży rezygnację. Długoletnimi, nieżyjącymi już członkami Rady Fundatorów byli profesorowie: Bohdan Ciszewski, zmarły 14 kwietnia 1998 r., Mirosław J. Mossakowski, zmarły 16 grudnia 2001 r.²⁰⁴, Saturnin Zawadzki, zmarły 17 września 2003 r.²⁰⁵ i Andrzej Wyczański, zmarły 22 marca 2008 roku²⁰⁶.

Obecny skład Rady Fundatorów Kasy Mianowskiego jest następujący: Barbara Kuźnicka (Przewodnicząca), Tadeusz Bielicki, Stefan Bratkowski, Teresa Chynczewska-Hennel, Władysław Findeisen, Maciej W. Grabski, Marian Grynberg, Edward Haloń, Janusz Haman, Mo-

²⁰⁴ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki w roku 2001*, „Nauka Polska” T. XI (XXXVI): 2002, s. 169.

²⁰⁵ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki w roku 2003*, „Nauka Polska” T. XIII (XXXVIII): 2004, s. 159.

²⁰⁶ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki w roku 2008*, „Nauka Polska” T. XVIII (XLIII): 2009, s. 237.

nika Hamanowa, Piotr Hübner, Zbigniew Antoni Kruszewski, Leszek Kuźnicki, Stanisław Mossakowski, Bogusław Niemirka, Jerzy Pelc, Andrzej Rachuba, Adam Daniel Rotfeld, Elżbieta Smulkowa i Andrzej Kajetan Wróblewski.

Podstawy finansowe

W ciągu ostatnich dwudziestu lat Kasa Mianowskiego koncentrowała się na trzech obszarach działalności. Były to: (1.) stypendia dla naukowców zagranicznych na prowadzenie badań w Polsce, (2.) publikowanie rocznika „Nauka Polska. Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój” oraz (3.) wspieranie wydawnictw naukowych.

Wybór takiego obszaru zainteresowań nastąpił na skutek okoliczności zewnętrznych: z jednej strony przede wszystkim z powodu zmiany charakteru instytucji. Z drugiej, było to wynikiem sytuacji związanej z ograniczonymi możliwościami pozyskiwania zewnętrznych funduszy na konkretny rodzaj działalności.

W przeciwieństwie do dawnej tradycji Kasa jest obecnie nie jedyną, a jedną z wielu organizacji wspierających badania i twórczość naukową w Polsce. Fundacja jest – co należy podkreślić – społeczną instytucją pożytku publicznego, a nie instytucją państwową, jaką była przed rokiem 1939. Jedyne niewielką część jej funduszy stanowią celowe dotacje Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Większość środków zdobywano dotąd dzięki prywatnym donacjom instytucji

pozarządowych, w tym przede wszystkim Fundacji im. Stefana Bato-
rego oraz Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. Niewielkie kwoty pozyski-
wano także od innych instytucji i fundacji m.in. od Polskiego Komitetu
UNESCO, Fundacji „Edukacja dla demokracji” i Polsko-Amerykańskiej
Fundacji Wolności, a także firm takich jak PKN „Orlen”, czy Siemens-
Polska Sp. z o.o.

Donacje osób prywatnych, tak obfite przed rokiem 1914, stanowi-
ły jedynie niewielką część. Największą z nich była darowizna w po-
staci spadku, jaką Kasa Mianowskiego otrzymała od Pani Janiny Kuli-
kowskiej, wieloletniej sekretarki Fundacji Kościuszkowskiej w Stanach
Zjednoczonych²⁰⁷. Janina Kulikowska zapisała Kasie niemal cały swój
majątek, który po opłaceniu kosztów obsługi prawnej oraz pozosta-
łych spadkobierców z rodziny, wyniósł w końcu 2009 roku prawie
236 tysięcy złotych. Jest to fundusz żelazny, z którego odsetki prze-
znaczane są co roku na niewielkie wparcie dla wydawnictw nauko-
wych. Drugim funduszem prywatnym jest fundusz Marii i Bogdana
Suchodolskich²⁰⁸, którego kwota w końcu 2009 roku wyniosła prawie
45 tysięcy złotych. Fundusz Suchodolskich jest również funduszem
żelaznym, z którego odsetki przeznaczane są na wspieranie wyda-
wnictw. Zdarzały się także jednorazowe dotacje celowe jak na przykład
donacja Stefan Zamoyski Educational Trust z Londynu, w wysokości
ponad 47 tysięcy złotych na sfinansowanie książki profesora Konrada
Ajewskiego, poświęconej Stanisławowi Kostce Zamoyskiemu (1775–
1856). Podobnie od kilku lat jednorazowe dotacje na wydawnictwa

²⁰⁷ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popie-
rania Nauki w roku 2006*, „Nauka Polska” T. XVII (XLI): 2007, s. 240.

²⁰⁸ *Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Mianowskiego – Fundacji Popierania
Nauki w roku 2002*, „Nauka Polska” T. XII (XXXVII): 2003, s. 172, 178, 179.

przekazuje Kasie profesor Zbigniew Antoni Kruszewski z El Paso, Teksas, USA²⁰⁹. Są to na ogół kwoty od dwóch do trzech tysięcy dolarów na konkretne wydawnictwa książkowe.

Odpis jednego procenta od podatku od osób fizycznych dla organizacji pożytku publicznego przynosi co roku Kasie Mianowskiego kwoty od ponad dwóch i pół do ponad czterech tysięcy złotych (2009).

Ogólnie można stwierdzić, że dotacje prywatne, choć są niewątpliwie wyrazem ofiarności społecznej i widowym znakiem poparcia dla fundacji, jedynie w niewielkim stopniu mogą pomóc w stabilizacji sytuacji finansowej Kasy.

Misja – programy

1. Stypendia

Misją Kasy Mianowskiego było i jest wspieranie i dofinansowywanie nauki ze środków społecznych i uzupełnianie w ten sposób wciąż niedostatecznych funduszy przeznaczanych na naukę w Polsce przez instancje rządowe.

Zasługi Kasy Mianowskiego dla Warszawy i dla całości polskiego środowiska naukowego były i są trudne do przecenienia. Ze względu na tradycję i misję instytucji, związaną z dawnym zaborem ro-

²⁰⁹ Sprawozdanie z działalności Kasy imienia Józefa Mianowskiego – Fundacji Popierania Nauki w roku 2001, „Nauka Polska” T. XI (XXXVI): 2002, s. 180–181 i sprawozdania za kolejne lata.

syjskim – powstała wszak w roku 1881, działania Kasy w ostatnich dwudziestu latach ukierunkowane były przede wszystkim w stronę wschodnich sąsiadów Polski – Litwy, Białorusi, Ukrainy i Rosji, a także pozostałych krajów byłego ZSRR.

Spośród programów realizowanych przez Kasę Mianowskiego najważniejszym był program stypendialny dla obcokrajowców w polskich ośrodkach naukowych (stypendia od 1 miesiąca do 1 roku). Program ten był finansowany przede wszystkim ze środków Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, przy czym od roku 2002 miał status programu wspólnego. Jego realizację rozpoczęto w końcu roku 1993, dzięki wsparciu zarówno FNP, jak i przede wszystkim Fundacji im. Stefana Batorego. Był to wówczas program tzw. *Polish Studies*. Program przeznaczony był początkowo wyłącznie dla naukowców z obszaru byłego ZSRR. Z czasem program ten, zwany często nieoficjalnie „polskim Fulbrightem”, został rozszerzony na wszystkie kraje świata. Ponad 50% udzielonych grantów indywidualnych w latach 1994–2010 otrzymali naukowcy z Ukrainy (na 1537 stypendiów – 827). W dalszej kolejności występowali uczeni z Białorusi (290 stypendiów), Rosji (194 stypendiów) i Litwy (85 stypendiów).

Program stypendialny obejmował wszystkie dziedziny nauki, od humanistyki i nauk społecznych po nauki przyrodnicze, ścisłe, medycynę, technikę i sztukę. Fundacja Batorego brała udział w finansowaniu stypendiów do roku 2004. Później niemal całość finansowania akcji stypendialnej przejęła na siebie Fundacja na rzecz Nauki Polskiej.

Liczba stypendiów udzielonych do roku 2010 włącznie, to jest w ciągu 16 lat, wyniosła 1537, a beneficjentami byli naukowcy z 34 krajów. Sponsorami stypendiów byli:

Fundacja im. Stefana Batorego – 664 stypendia
w latach 1994 – 2004,
Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej – 812 stypendiów
w latach 1994–2010,
Polski Komitet do Spraw UNESCO – 14 stypendiów
w latach 1997–1998,
Fundacja Edukacja dla Demokracji – współfinansowanie
15 stypendiów, 2003/04,
oraz 7 stypendiów pełnych w roku 2006,
Siemens Polska Sp. z o.o. – 7 stypendiów w latach 2003–2006,
Polski Koncern Naftowy „Orlen” – 33 stypendia w latach 2006–2008.

Podział stypendystów pomiędzy poszczególne kraje przedstawiał się następująco:

Ukraina – 827 stypendiów tj. 53,7% całości,
Białoruś – 290 stypendiów tj. 18,8%
Rosja – 194 stypendiów tj. 12,6%,
Litwa – 85 stypendiów tj. 5,5%,
pozostałe 27 krajów – ok. 9,4% całości.

Okolo $\frac{3}{4}$ udzielonych stypendiów przypadło na nauki społeczne i humanistykę, a $\frac{1}{4}$ na nauki przyrodnicze, ścisłe i techniczne. W podziale na dyscypliny, ok. 36% stypendiów otrzymali historycy, dalej filologowie (12,6%), fizycy (7,1%), literaturoznawcy (4,9%), historycy sztuki (4,7%), biologowie, biochemicy i biofizycy (łącznie 3,6%), podobnie chemicy (3,6%). Liczne pozostałe dyscypliny mają skromne udziały procentowe; na przykład, wszystkie dyscypliny nauk technicznych łącznie 2,6%, a razem z rolniczymi ok. 3,6%.

Spośród ponad 1500 stypendiów udzielonych w latach 1994–2010 ok. 36% otrzymały osoby mające stopień magistra lub równoważny, pozostałe 64% – doktorzy, docenci lub profesorowie. Statystyka wieku osób otrzymujących stypendia przedstawiała się następująco: do 30 lat – 28%, 31–40 lat – 33%, 41–50 lat – 24%, powyżej 50 lat – 14%. Jak widać, ponad 60% stypendystów były to osoby poniżej czterdziestego pierwszego roku życia. Kobiety stanowiły ok. 45% stypendystów.

Stypendystów przyjmowały zazwyczaj uniwersytety (ok. 50% staży) albo instytuty Polskiej Akademii Nauk (ok. 29%). Inne uczelnie, w tym politechniki, oraz różne instytuty naukowe przyjęły ok. 13% stażystów. Były także staże odbywane bezpośrednio w archiwach i bibliotekach (ok. 7%). Spośród uczelni najwięcej stypendystów przyjmowały: Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu i Uniwersytet Łódzki, a spośród instytutów PAN – Instytut Historii, Instytut Sztuki i Instytut Badań Literackich. Wśród archiwów i bibliotek dominowały przede wszystkim Archiwum Główne Akt Dawnych oraz Biblioteka Narodowa w Warszawie.

Stypendia przyznawane były w zasadzie na okres od 1 do 12 miesięcy, najczęściej jednak na okres 2–4 miesięcy (średnia długość stażu w grupie nauk humanistyczno-społecznych wynosiła 2,3 miesiąca, zaś w grupie nauk przyrodniczych i technicznych – 3,7 miesiąca).

2. Rocznik „Nauka Polska”

Rocznik „Nauka Polska. Jej Potrzeby, Organizacja i Rozwój” koncentruje się wokół współczesnych problemów nauki w Polsce. W kolejnych tomach znajdują się liczne artykuły, eseje i głosy w dyskusji nad kwestiami finansowania nauki, reform nauki i bieżących zagadnień życia naukowego. Rocznik zawiera również ważne teksty dotyczące dziejów nauki w Polsce, w tym unikalne autobiografie uczonych, które publikowane są w każdym numerze. Ponadto w roczniku prezentowane są materiały sprawozdawcze dotyczące działalności Kasy Mianowskiego i innych instytucji wspierających naukę w Polsce. Poszczególne roczniki „Nauki Polskiej” zawierają również szczegółowe wykazy stypendystów Kasy Mianowskiego, wraz z danymi instytucji polskich w których przeprowadzane były badania i staże, a także zamieszczana jest ewaluacja działalności stypendialnej Kasy.

Redaktorami rocznika byli profesorowie: Jan Piskurewicz (1992–2003) i Andrzej Śródka (2004–2010). Od 2011 roku redaktorem „Nauki Polskiej” jest ponownie Jan Piskurewicz.

Kasa Mianowskiego w latach 1992–2010 wydała 19 tomów wznowionego rocznika. Łącznie z tomami z okresu międzywojennego i jednym tomem powojennym Kasa Mianowskiego opublikowała w sumie 44 tomy – w tym 25 tomów od roku 1919 do momentu połączenia Kasy z Towarzystwem Naukowym Warszawskim, a następnie likwidacji obu tych instytucji w 1952 roku. Wspomniane 25 tomów dawniejszych wydano w roku 2007 ponownie na płycie DVD. Trzy spośród opublikowanych tomów rocznika poświęconych

było najważniejszym instytucjom naukowym w Polsce. Tom XIV (XXXIX) dedykowany był wybranym instytutom naukowym Uniwersytetu Warszawskiego. Tom XV (XXXX) poświęcony był niektórym placówkom naukowym Uniwersytetu Jagiellońskiego, zaś tom XIX (XLIV) placówkom i instytutom Polskiej Akademii Nauk.

3. Wspieranie wydawnictw naukowych

W latach 1991–2009 Kasa Mianowskiego wsparła wydanie lub bezpośrednio wydała 40 tytułów monografii naukowych. Wsparła również wydanie 6 tomów rocznika „Organon”, publikowanego w językach kongresowych, dawnego wydawnictwa Kasy Mianowskiego, którego wydawcą głównym jest obecnie Instytut Historii Nauki PAN im. L. i A. Birkenmajerów. W sumie więc, uwzględniając rocznik „Nauka Polska”, opublikowano z dotacji Kasy łącznie 63 tomy monografii i wydawnictw ciągłych. Większość tych wydawnictw uzyskała również wsparcie finansowe Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w wysokości – na ogół – od 30% do 40% ogółu kosztów.

Wśród książek zasługujących na wspomnienie należy wymienić: słownik autorstwa Andrzeja Śródki: *Uczeni polscy XIX–XX w.* (4 tomy, plus suplement), *Historię literatury rosyjskiej XX w.*, pod redakcją Andrzeja Drawicza, Stefana Swieżawskiego, *L'univers. La philosophie de la nature au XVe siècle en Europe*, („Studia Copernicana” T. XXXVII), *Historię Europy Środkowo-Wschodniej*, pod red. Jerzego Kłoczowskiego (2 tomy), Claude Backvisa, *Panoramę poezji polskiej okresu Baroku* (2 tomy), ks. Bronisława Żongolłowicza, *Dzienniki 1930–1936*, w opracowaniu Doroty Zamojskiej, Adama Redzika, *Wydział Prawa*

Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946, Davida Fricka, *Wilnia-
nie. Żywoty siedemnastowieczne*, Joanny Schiller, *Universitas Rossica.
Koncepcja rosyjskiego uniwersytetu 1863–1917*, a także Konrada Ajew-
skiego, *Stanisława Kosiki Zamoyskiego życie i działalność 1775–1856*.

Ogólnie można podsumować, że działalność Kasy Mianowskiego w dziedzinie wspierania wydawnictw naukowych jest – w porównaniu z okresem przed I i II wojną światową – mocno ograniczona i dość skromna. Niemniej warto podkreślić, że fundusze jakimi obecnie dysponuje fundacja są znacznie mniejsze i znacznie mniej środków można przeznaczyć na wydawnictwa.

Przyszłość

Z powodu zapowiadanej przez FNP rezygnacji z finansowania wspólnego programu stypendialnego Kasa Mianowskiego poszukuje obecnie strategicznego sponsora, który wspierałby jej akcję stypendialną. Warto podkreślić, że jest to jedyny taki program realizowany w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, który na tak wielką skalę i od wielu lat daje obcokrajowcom możliwość prowadzenia studiów i badań w danym kraju. Żaden z nowych członków Unii Europejskiej nie prowadzi takich programów. Jednocześnie brak programów wspierających współpracę naukową w tak zasobnym kraju, jak Rosja, nie wspominając już o Ukrainie i Białorusi. Zatem skutki zawieszenia działalności stypendialnej przez Kasę Mianowskiego spowodują znaczące ograniczenie wymiany naukowej.

Kraje Europy Zachodniej realizują tego rodzaju programy zazwyczaj ze środków budżetowych poprzez instytucje państwowe lub – na zasadzie outsourcing'u – przez instytucje typu NGO. Rządowe programy realizują m.in.: USA (Fulbright Scholarships), Niemcy (Humboldt, DAAD), Wielka Brytania (British Academy Scholarships), Szwecja (Stypendia Svenska Institutet), a także Austria (Oesterreichische Austauschdienst GmbH).

W celu pozyskania funduszy na program stypendialny Kasa Mianowskiego planuje:

- Podjęcie próby wejścia do programu Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej. Nawiązano już kontakty z partnerami na Wschodzie i na Zachodzie. Podjęcie starań o zdobycie innych funduszy z UE (np. stypendia Marii Curie).
- Podjęcie starań o środki rządowe (Ministerstwo Spraw Zagranicznych – fundusze na współpracę regionalną; Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – fundusze Narodowego Centrum Kultury, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego – inne fundusze na stypendia dla obcokrajowców; Ministerstwo Edukacji Narodowej – i jego programy stypendialne dla obcokrajowców).
- Nawiązanie kontaktów z amerykańskimi instytucjami pozarządowymi i uniwersytetami w celu realizacji wspólnych programów ukierunkowanych zwłaszcza na Europę Środkowo-Wschodnią – Ukrainę, Białoruś, Moldowę, Rosję, Gruzję, Armenię i Azerbejdżan.
- Nawiązanie stałej współpracy z Polsko-Amerykańską Fundacją Wolności.
- Nawiązanie stałej współpracy z innymi polskimi fundacjami wspierającymi naukę w celu koncentracji działań wokół akcji stypendialnej dla naukowców zagranicznych

- Nawiązanie kontaktów z instytucjami ukraińskimi zarówno na Ukrainie, jak i w Ameryce Północnej.
- Nawiązanie kontaktów z europejskimi instytucjami o podobnym charakterze i o podobnych obszarach zainteresowania.
- Aktywizację działań w kierunku zwiększenia dochodów Kasy z 1% odpisu podatkowego dla organizacji pożytku publicznego.
- Aktywizację środowisk akademickich w kierunku wydatnego wsparcia i popularyzacji działań Kasy Mianowskiego zarówno w kraju, jak i zagranicą – zwłaszcza na Wschodzie, w szczególności poprzez zaktualizowanie bazy danych i nadsyłaniu broszur – newsletters do tutorów, beneficjentów oraz instytucji współpracujących.
- Przedstawienie oferty edukacyjnej i badawczej dotyczącej studiów nad Europą Środkowo-Wschodnią, adresowanej do uniwersytetów europejskich i amerykańskich.

Partnerstwo Wschodnie

Jak wspomniano, obecne działania Kasy koncentrują się przede wszystkim na poszukiwaniu funduszy w ramach tworzonych nowych programów, w tym przygotowywanego przez Unię Europejską Partnerstwa Wschodniego. Kasa Mianowskiego zamierza tu zgłosić projekt „Fellowships abroad”, którego treścią będzie oferowanie staży naukowych w krajach unijnych dla kandydatów z krajów objętych Partnerstwem Wschodnim (Azerbejdżan, Armenia, Białoruś, Gruzja, Mołdowa, Ukraina).

W projekcie przewidywani są udziałowcy (partnerzy) dwóch rodzajów:

- a) instytucje (organizacje) w krajach UE, które by wystąpiły do Komisji Europejskiej wspólnie z Kasą o utworzenie i finansowanie projektu, a następnie decydowały o udzielaniu stypendiów, przyjmowały stypendystów i organizowały ich pobyt w swoim kraju,
- b) instytucje (organizacje) w krajach objętych Partnerstwem, które służyłyby jako punkty kontaktowe projektu, mające za zadanie szerzenie informacji o oferowanych możliwościach, udostępnianie kwestionariuszy, udzielanie konsultacji, być może także dokonywanie wstępnej selekcji. Niezależnie od tego powinno być możliwe zgłaszanie się kandydatów bezpośrednio do instytucji wymienionych w punkcie „a”, ze względu na możliwe – w niektórych przynajmniej krajach – wpływy lokalnych ocen politycznych.

Odrębnym, pozostającym do rozstrzygnięcia problemem, jest ewentualne przyjmowanie kandydatów z Rosji. Zdaniem Kasy Mianowskiego jest to pożądane i mogłoby się odbywać na zasadzie *case-by-case*, to jest indywidualnie i bez utworzenia „punktu kontaktowego”.

Do dnia 15 września 2009 r., z pomocą polskich placówek dyplomatycznych oraz asystentki prof. Adama Daniela Rotfelda, p. Katarzyny Rawskiej-Góreckiej, Kasa Mianowskiego pozyskała cztery organizacje w krajach objętych Partnerstwem i otrzymała od nich odpowiednie listy intencyjne. Były to: w Armenii – „Noravank” Foundation w Erewaniu, na Białorusi – Narodowa Akademia Nauk Białorusi w Mińsku, w Mołdowie – Narodowa Akademia Nauk Mołdowy w Kiszyniowie, na Ukrainie – Akademia Kijowsko-Mohylańska w Kijowie.

■ Ponadto wytypowano instytucje w pozostałych dwóch krajach i skierowano do nich odpowiednie propozycje: w Azerbejdżanie – Heydar Aliyev Foundation w Baku, w Gruzji – Foundation for Development and Reforms w Tbilisi.

■ Stan starań o pozyskanie udziałowców w krajach UE jest następujący:

■ Austria – otrzymano list intencyjny od Oesterreichische Austauschdienst GmbH, która deklaruje duże zainteresowanie wspólnym projektem i wystąpieniem do Komisji Europejskiej,

■ Wielka Brytania – skierowano propozycję do School of Slavonic and East European Studies w University College w Londynie. Dodatkowego wsparcia udzielił Kasie prof. Zbigniew Pełczyński z Oksfordu. Ostatecznie jesienią 2009 r. otrzymano list intencyjny i deklarację chęci uczestniczenia w programie z Instytutu Studiów Europejskich Uniwersytetu w Oksfordzie.

■ Niemcy – Fundacja Humboldta, do której Kasa im. Mianowskiego wystąpiła z propozycją współpracy, nadesłała wymijającą odpowiedź 30 marca 2009 r.

■ Szwecja – bez odpowiedzi pozostał list wysłany 29 maja 2009 r. do Wenner Gren Foundations w Sztokholmie. Nawiązanie kontaktu z tą instytucją było sugestią prof. Barbary Tomquist-Plewa z Uniwersytetu w Lund, którego Instytut Studiów Europejskich mógłby być również potencjalnym partnerem akcji ze strony Szwecji.

■ O pomoc w znalezieniu stosownych instytucji w krajach unijnych zwrócono się w czerwcu 2009 r. do kilkunastu polskich ambasad oraz do czterech stacji naukowych Polskiej Akademii Nauk. Wymienione wyżej kontakty w Anglii i Austrii to efekt pomocy Ambasady RP

w Londynie oraz stacji PAN w Wiedniu. Pozostali adresaci w krajach UE na wystąpienie Kasy nie zareagowali.

Dotychczasowe, wieloletnie doświadczenia wskazują, że zapotrzebowanie na stypendia naukowo-badawcze w polskich ośrodkach naukowych dla osób z zagranicy, bez przeprowadzania specjalnej i zintensyfikowanej akcji informacyjnej, określić można na około 100 stypendiów rocznie (przy liczbie aplikujących na poziomie 150–250 zgłoszeń rocznie). Długość tych staży to na ogół 2–3 miesiące (70%), 4–6 miesięcy (20%), jeden rok (10%). Regułą obecnie jest jednak przyjmowanie aplikacji występujących o terminy dłuższe o 2–3 miesiące niż ostatecznie przyznawane stypendia.

W związku z tym szacunkowe koszty prowadzenia całej akcji określić można na około 500 tys. zł rocznie (w tym 15% na koszty administracyjne obsługi programu). Jak widać kontynuowanie dotychczasowej akcji stypendialnej na dotychczasowym poziomie pokrywa się w zasadzie z zapotrzebowaniem na granty badawcze w polskich ośrodkach naukowych, jakie obecnie realizuje Kasa Mianowskiego.

Gdyby jednak rozwinąć akcję popularyzacji akcji stypendialnej możliwym byłoby dwukrotne rozszerzenie jej zakresu do około 200 osób rocznie. Na prowadzenie akcji w tej skali potrzebne byłoby około 1 mln. zł. rocznie, a także zwiększenie udziału kosztów obsługi programu do 20–25%.

Akcja stypendialna cieszy się stałym i masowym zainteresowaniem na Ukrainie, Białorusi i w Rosji. W tych krajach o stypendia występują nie tylko przedstawiciele wiodących centrów naukowych, ale także naukowcy z uczelni i placówek regionalnych.

Można stwierdzić, że w tych krajach nie ma konieczności intensyfikacji działań propagujących staże naukowe w Polsce. Widać natomiast wyraźnie zwiększające się zainteresowanie stypendiami w Polsce ze strony dawnych krajów tzw. trzeciego świata, a obecnie często szybko rozwijających się lub nawet przodujących państw w życiu gospodarczym świata, jak Chiny i Indie. Również aplikacje z krajów Bliskiego Wschodu i Afryki zaczynają pojawiać się coraz częściej.

Zwiększa się również zainteresowanie akcją stypendialną ze strony naszych sąsiadów w Unii Europejskiej, zwłaszcza Bułgarii, Rumunii, Republiki Czeskiej i Słowacji. Można więc dodać, że ewentualny dalszy rozwój akcji stypendialnej musiałby być ukierunkowany na te właśnie kraje (zarówno europejskie, jak i pozaeuropejskie), przy jednoczesnym utrzymaniu dotychczasowych priorytetów związanych ze Wschodem (tj. krajami byłego ZSRR).

Od strony polskiej oprócz tradycyjnych centrów naukowych jak Warszawa, Kraków, Poznań, Lublin, Gdańsk, Łódź, czy Wrocław, za uważać można coraz częstsze wnioski o granty realizowane w mniejszych ośrodkach naukowych, jak Rzeszów, Białystok, Przemyśl, Szczecin, Kielce, czy Olsztyn. Świadczy to o dyferencjacji rynku nauki w Polsce i rosnącej popularności nowych uczelni i nowych ośrodków, które są atrakcyjne zwłaszcza dla najbliższych partnerów ze Wschodu – Białorusi i Ukrainy. Jednym z powodów tego jest – w powszechnej opinii – ukierunkowanie badań w tych ośrodkach na sprawy będące przedmiotem zainteresowania zarówno polskiego środowiska akademickiego, jak środowisk akademickich we wspomnianych krajach na Wschodzie.

Analiza rynku – wnioski

- Przy istniejącym zainteresowaniu za granicą i w kraju wskazane byłoby utrzymanie dotychczasowej skali projektu stypendialnego i nierezygnowanie z jego dalszego prowadzenia.
- Kwoty na jego realizację w dotychczasowej skali powinny pozostać niezmienione lub zwiększone do 500 tys. zł. rocznie przy istniejącym już odpisie na obsługę programu w wysokości 15%.
- Dwukrotne rozszerzenie programu stypendialnego do około 200 osób rocznie byłoby możliwe tylko pod warunkiem przeprowadzenia zaawansowanej kampanii informacyjnej zagranicą. Musiałaby ona objąć nie tylko kraje byłego bloku wschodniego, ale również Daleki i Bliski Wschód, Afrykę i obie Ameryki.
- Tego rodzaju rozszerzenie akcji stypendialnej wymagałoby podwojenia kwot wydatkowanych rocznie do wysokości 1 mln. zł. oraz zwiększenia odpisu na koszty obsługi programu do 20–25% tej kwoty.

Wobec utraty strategicznego sponsora z końcem 2011 roku Kasa Mianowskiego zmuszona jest poszukiwać nowych źródeł finansowania. Po doświadczeniach z ostatnich dwóch lat widać, że prawdopodobnie znalezienie jednego donatora, który przejmie finansowanie całej akcji stypendialnej nie będzie możliwe. Główną tego przyczyną – w opinii Kasy – jest światowy kryzys finansowy, a także zmniejszenie zainteresowania krajami Europy Środkowo-Wschodniej po ich wejściu do Unii Europejskiej, zarówno ze strony starych krajów Unii, jaki i ze strony USA i Kanady. Ponadto wszystkie te kraje przeżywają własne kłopoty finansowe i ekonomiczne, co nie sprzyja ideom głębszego angażowania się w przedsięwzięcia zagraniczne.

Polska jako jeden z nielicznych krajów Unii Europejskiej jest żywo zainteresowana dalszym otwarciem na Wschód, zwłaszcza w odniesieniu do kontaktów kulturalnych i naukowych. Wynika to z historii naszego kraju, który zawsze znajdował się na pograniczu wpływów cywilizacyjnych Wschodu i Zachodu, i który starał się zawsze wiązać cywilizację łacińską z cywilizacją grecko-prawosławną w kierunku jednoczenia Europy. Te priorytety polskiej polityki zagranicznej można określić jako polską rację stanu, która w przewidywalnej przyszłości nie ulegnie zmianie.

W związku z tym w naturalny sposób Kasa Mianowskiego ze swymi wieloletnimi doświadczeniami jest potencjalnym beneficjentem programu Partnerstwo Wschodnie. Jednak program ten cały czas znajduje się w stadium przygotowań. Brak jest dotąd przepisów regulujących występowanie o środki w ramach Partnerstwa. Innym problemem może być konieczność wniesienia własnego udziału finansowego do realizowanego programu Partnerstwa Wschodniego. Ten własny udział będzie prawdopodobnie wynosił około 50% kosztów realizacji programu. Ważną jest otrzymana deklaracja Fundacji na rzecz Nauki Polskiej o gotowości ewentualnego wsparcia Kasy Mianowskiego w jej tzw. wkładzie własnym, w przypadku uzyskania środków z Partnerstwa Wschodniego.

Partnerstwo Wschodnie nie obejmuje ogromnej większości krajów korzystających ze stypendiów Kasy, w tym zwłaszcza Rosji. Również środki na współpracę regionalną polskiego MSZ ograniczone są do Białorusi, Ukrainy i Mołdowy. Konieczne więc będzie pozyskanie odrębnego sponsora w przypadku Rosji oraz innych krajów byłego bloku wschodniego i krajów pozaeuropejskich. Czy uda się zdobyć

takie fundusze? Czy Kasa Mianowskiego będzie musiała zmienić charakter swojej działalności? Niestety trudno jest odpowiedzieć na te pytania nawet w rocznicę 130-lecia założenia fundacji i 20-tą rocznicę jej wskrzeszenia.